

SOMOGYI ÉVA

Vezető magyar tisztviselők a Ballhausplatzon*

A Monarchia és/vagy a nemzet szolgálatában?

„Én azt tartom, hogy Bécsben igenis nagy hazafias missziót lehet, s kell teljesíteni, de az úgy nem megy, ... hogy az ideges pesti közhangulat hazaárulásnak nyilvánítsa a közvetítést” – adja meg Thallóczy Lajos a bécsi magyar hivatalnok frusztráltságának magyarázatát.¹ Pedig az 1867-ben elgondolt dualista paritás gyakorlati megvalósítása nagyrészt ezekre a közösügyes hivatalnokokra hárult, akiket a pesti politikai közbeszéd valamiképpen kiiktatott a hazafiak sorából, mintha nem vette volna észre, hogy a bécsi magyar hivatalnok többé nem az abszolút hatalmat szolgálja, hanem az alkotmányos dualista Monarchia közös kormányzatát.

Az osztályfőnöki állás

1877 márciusában Andrassy Gyula gróf közös külügyminiszter hosszú felterjesztést intézett az uralkodóhoz, amelyben minisztériuma átszervezésének jóváhagyását kérte.² A szöveg hangneme olyan volt, mint a hasonló aktáké általában. A miniszter azt hangsúlyozta, hogy nem akar lényeges változást, csak olyan reformot, amely a gyakorlatban már amúgy is végbement: a megtörténtek jóváhagyását, utólagos szentesítését. A hosszadalmas magyarázkodás mégis azt sejteti, hogy fontos dolgokról volt szó. Andrassy ebben a felterjesztésében szögezte le elvileg, hogy a dualista átalakítás hatást gyakorolt a külügyminisztérium szerkezetére és bizonyos fokig hatáskörére is. A külügyminiszter mint a közös minisztertanács, a közös kormány feje sajátos pozícióba került, olyan kapcsolatba a két ország kormányával és alkotmányos testületeivel, a delegációkkal, amilyen korábban nem létezett. Ehhez pedig ismernie kellett mindkét birodalomfél belső viszonyait. Az új szituáció azt hozta magával, hogy a korábban egységes államtitkári funkciót 1868-ban két tisztviselő vette át, akik közül – folytatta Andrassy – az egyik a nyugati, a másik mindig a keleti birodalomfélből származik és azt képviseli. Ezt a gyakorlatot a továbbiakban is fenn kell tartani. E vezető tisztségviselők osztályfőnöki titulust viselnek, mégpedig rangidősségüknek megfelelően első, illetve második osztályfőnökként sorolják be őket.

Tekintettel azonban arra, hogy a külügyminisztérium hatáskörébe nagy mennyiségű és fontosságú kereskedelempolitikai és a konzuli ügy tartozik, Andrassy szükségesnek tartja a korábbi kettő mellett egy újabb, harmadik osztályfőnöki állás létesítését.³

* A tanulmány a 029455 sz. OTKA pályázati támogatásával készült.

¹ Thallóczy Lajos Naplója 1894 [közelebbi dátum nélkül]. Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), Kézirattár, Fol. Hung. 1677 f. 27. Thallóczyról mint a bécsi magyarok társasági-társadalmi központjáról; Thallóczy nemzetudatáról: Glatz Ferenc: Történetíró és politika. Szekfű, Steier, Thim és Miskolcny nemzetről és államról. Budapest, 1980. 126–136. (a továbbiakban: Glatz)

² Vortrag von Andrassy, 1877. március 13. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), Administrative Registratur (AR) Fach 4, Karton 452.

³ Az első osztályfőnök a III., a 2. és 3. osztályfőnök a IV. rangosztályba tartozott.

Az első osztályfőnök a miniszter helyettese, azaz olyan közös tanácskozásokon, amelyekben a miniszter nincsen jelen, ő elnököl. Ő tartja fenn a kapcsolatot az udvari hivatalokkal. Külpolitikai ügyekben a két osztályfőnök egyenrangú, kölcsönösen helyettesíti egymást, a miniszter nevében egyaránt fogadja a külföldi diplomatákat. A harmadik osztályfőnök a saját reszortjában éppúgy kapcsolatot tart a külső országok képviselőivel, valamint a két ország kormányával. Andrassy szolgálati érdekek tartja a minisztérium szerkezeti átalakítását és egyben azt reméli, hogy a reformokkal eleget tesz a „megváltozott viszonyoknak és a kor megnövekedett igényeinek.”

Kétségtelen, hogy Andrassy részben már végbement folyamatot foglalt írásba, a dualizmus érvényesítését a külügyek vezetésében. Nem egyszerűen arról volt szó, hogy az egyik osztályfőnöknek magyarnak kellett lennie, akár első osztályfőnöki rangban is, hogy szükség volt egy magyarra, a magyar viszonyokban jártas, a külügyminisztert a delegációban képviselni tudó magyar osztályfőnökre, a miniszter magyar helyettesére.

Amikor Beust külügyminiszter 1868-ban Orczy bárót osztályfőnöknek hívta, őt nyilván ez a szempont vezérelte. De aztán Andrassy megtartotta hivatalában a magyar bárót, pedig annak elge volt a bécsi szolgálatból és szívesen hazatért volna.⁴ Andrassyknak nyilván nem magyar tolmács kellett. Mégis úgy látta – 1877. évi felterjesztése ezt tükrözi –, hogy nem egyszerűen a napi hivatali ügymenet, hanem a *közösügyes rendszer* teszi szükségessé a birodalom mindkét felének képviselőjét a közös minisztériumban. E célból hívott az országok belső viszonyaiban jártas osztályfőnököket, osztrákot és magyart egyaránt. Csak így vált lehetővé, hogy a külügyeket – az 1867. évi törvényeknek megfelelően –, a két ország kormányával egyetértésben, azok befolyásával vezessék.

Bármiként alakultak is a következő évtizedekben a külügyminisztérium hivatali viszonyai, szervezése és működése, az 1868 óta létező és 1877-ben elvileg is deklarált rend a Monarchia egész időszakában fennmaradt. Andrassy felterjesztésének kitétele, hogy tudniillik hivatali reformja megfelel „a kor megváltozott viszonyainak”, a *dualista és az alkotmányos* átalakulást egyaránt jelentette. A két osztályfőnök a két országos kormánnyal és a két alkotmányos testülettel tartotta fenn a kapcsolatot.

A hivatali reform személyi vonatkozásban is változást hozott. Az első magyar tisztviselő meghívásával egy időben nyugdíjba küldték az abszolutista hagyományokhoz leginkább kötődő régi bürokrátákat, a magyarok meghívása egy modernebb szellemű ballhausplatzi bürokrácia kiépülésének irányában hatott.⁵

A magyar osztályfőnökök nem csak magyar ismereteiket, nyelvtudásukat és a magyar politikai viszonyokban szerzett jártasságukat, a magyar politikával – a kormánnyal és a parlamenti erőkkal – való kapcsolatukat vitték Bécsbe. A magyar osztályfőnök kinevezése a dualista *paritás* követelménye volt.

⁴ HHStA, Nachlaß Erb, Karton 1.

⁵ Beust 1868. május 19-i Vortragjában azzal indokolja néhány nagyra becsült öreg hivatalnok nyugdíjazását, hogy azok túlzottan kötődtek a régi rendhez. HHStA, Politisches Archiv (PA) I, Karton 560, Nr. 566. Az alkotmányosság elvének térhódításában fontos szerepet tulajdonít a dualista átalakításnak a minisztérium történetét elsőként feldolgozó Clemens Erb is (Erb báró maga is külügyminisztériumi osztályfőnök, kéziratosa munkája: HHStA, Nachlaß Erb K. I.), valamint Brettner-Meßler, Horst: Aus vier Kontinenten. Wiederentdeckte Personalakten des k.u.k. Ministeriums des kaiserlichen Hauses und des Äußern. In: Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas. Hrg. von Elisabeth Springer und Leopold Kammerhofer. (=Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit Bd. 20.) Wien, 1993. 240–267.

A külügyminiszter és osztályfőnökei

Andrássy már magyar miniszterelnökként (1867–1871) mindent elkövetett annak érdekében, hogy magyar államtitkár kerüljön a Ballhausplatzra, és Beust külügyminiszter (1867–1871) ebben a vonatkozásban egyetértett és együttműködött vele.⁶ Nagyra értékelte Orczy szerepét; 1871 januárjában titkos tanácsosi rangot kért számára, hangsúlyozva, hogy a két kormányral való együttműködésben a birodalmi és az országos érdekek egyeztetésében milyen nélkülözhetetlen számára a magyar osztályfőnök munkája.⁷

Az Andrássy korszakban (1871–1879) az osztrák és a magyar osztályfőnöki pozíció mellett – mint láttuk – egy harmadik, ún. kereskedelempolitikai osztályt és annak megfelelően osztályfőnöki állást is létrehozhatk. Oda tartozott a két birodalomfél közti vám- és kereskedelmi szövetség, valamint a konzuli ügyek.⁸ Olyan tárgyak ezek, amelyekben a két birodalomfél érdekei nemcsak ténylegesen ütköztek egymással, hanem a dualista jogalkotás is megengedte az eltérő érdekek érvényre jutását. Különös jelentősége volt ezért annak, hogy ki vezette a kereskedelempolitikai osztályt; hiszen rendszerint ő elnökölt a vám- és kereskedelmi konferenciákon, nagyrészt rajta múltott, kit neveznek ki konzuli tisztviselőnek. Mégis úgy alakult, hogy ez az állás gyakran betöltetlen maradt. Majd a századforduló közjogi harcainak részeként a magyar delegáció követelésére neveznek ki ismét rendszeresen kereskedelempolitikai osztályfőnököket.⁹

Kálnoky külügyminiszter (1881–1895) újraszabályozta a külügyminisztérium ügyrendjét, s az ő 1882. évi „Geschäftseinteilung”-ja némi módosítással és természetesen személyi változásokkal lényegében a háborúig érvényben maradt.

Ismeretes, hogy Kálnokyt hivatalba lépésének kezdetétől nyomasztotta a dualista Monarchia külügyminiszterének sajátos helyzete, többször kifejtette, milyen nehéz eredményes politikát folytatni egy olyan birodalomban, ahol a külügyminiszter a két birodalomfél fölött a levegőben lóg, nincs igazi támasza a két országban, ugyanakkor tekintettel kell lennie a két ország miniszterelnöke igényeire, elképzeléseire. Szenvedett attól is, hogy nem ismeri kellőképpen a két ország belső ügyeit. Szerette volna külpolitikát jobban függetleníteni a belső alkotmányos kötöttségektől, Reichskanzler funkciót kívánt magának, és soha sem bocsátotta meg Andrássynak, hogy ő, akinek módjában állt volna, nem tette a külügyminisztert a birodalom miniszterelnökévé.¹⁰ Kálnokynak sikerült együttműködni Tisza Kálmán magyar miniszterelnökkel, Szapáryval kifejezetten jó viszonyban volt,¹¹ az őt kö-

⁶ Andrássy 1868 májusában magyar osztályfőnök kinevezését kéri az uralkodótól, „aki politikánkat a magyar delegáció kebelében képviseli.” Somogyi Éva: Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában (A közös minisztertanács 1867–1906) (=História Könyvtár. Monográfiák, 8.) Budapest, 1996. (a továbbiakban: Somogyi 1996.) 31. Vö. Gemeinsamer Ministerrat (GMR) 1868. január 10. GMCZ 2.; GMR 1868. január 21. GMCZ 8.; GMR 1868. január 30. GMCZ 9. In: Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1870. Bearbeitet von Éva Somogyi (=Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie Bd.I/1.) Budapest, 1999. (a továbbiakban: Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1870) 7–9., 48–56.

⁷ Részletesebben: Somogyi 1996. 48.

⁸ Organisation der handelspolitischen Sektion des k.u.k. Ministerium des Äußern 1876. július 7. HHStA, AR Fach 4, Karton 450.

⁹ Kanzleiverordnung 1900. december 31. HHStA, AR Fach 4, Karton 450. Nr. 130.

¹⁰ Engel-Janosi, Friedrich: Graf Kálnokys Rücktritt als Außenminister im Mai 1895. In: Engel-Janosi, Friedrich: Geschichte auf dem Ballhausplatz. Essays zur österreichischen Außenpolitik 1830–1945. Graz – Wien – Köln, 1965. 233–259.

¹¹ Külügyminisztériumi tisztviselők egyenesen úgy tudják, Kálnokynak meghatározó szerepe volt Szapáry miniszterelnöki kinevezésében. Friedjung beszélgetése Wolkenstein nagykövettel 1898.

vető kormányfőkkel azonban rendre konfliktusba került. Olyan magyar osztályfőnökökre volt szüksége, akik otthon tekintéllyel bírnak, és akiket a Szürke Házban is elfogadnak, amilyen például Kállay Béni vagy Szögyény Marich László volt. Ezt tudta, ragaszkodott is hozzájuk. Amikor azonban Szögyényt az uralkodó a Felső személye körüli miniszternek nevezte ki, minisztériumban nem talált megfelelő utódot. Cziráky Bélát, a Ballhausplatz első számú magyar hivatalnokát egy esztendeig nem nevezte ki osztályfőnöknek. Ezzel olyan botrányt provokált a magyar parlamentben, amelyet bizonyára nem kívánt, s véglegesen le kellett mondania arról, hogy magyar osztályfőnökében támaszt nyerjen. Amikor a századvégen Heinrich Friedjung Kálnoky biográfiájának előmunkálataként az oral history módszerét megelőlegezve egy sor interjút készített vezető osztrák és magyar személyiségekkel hőse bukásának körülményeiről, szinte egyhangú volt a vélemény: Kálnokynak szüksége lett volna olyan magyarra, akivel rendszeresen konzultálhat. 1895-ben azonban nem állt ilyen ember mellette, s ez mindenképpen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar miniszterelnökkel kialakult konfliktusa végzetessé vált.¹²

Goluchowski (1895–1906) nem akarta felborítani a külügyminisztérium rendjét, érinteni a dualizmus rendszerét, bár a Cabinet des Ministers posztjának felállítása bizonyos fokig Beust birodalmi kancelláriájának restaurálásaként tekinthető.¹³ Igyekezett megfelelő osztályfőnököket találni. A szentpétervári követség éléről éppen Bécsbe rendelt Aehrenthalt szerette volna megnyerni helyettesének, azaz első osztályfőnöknek, aki nemcsak kiváló diplomata volt, hanem a ciszlajtán belső viszonyok szakértője, s igazán alkalmas lett volna. Csakhogy Aehrenthal nem erre vágyott, s ezért Goluchowski kénytelen volt beérni a szokásos diplomata pályát megjárt Rudolph Welsersheimb gróffal, aki akkor már négy évtizede szolgált a császárt. Magyar osztályfőnöknek pedig olyan külügyi tisztviselőket választott, akik a Ballhausplatzon nevelkedtek: a Theresianumot végzett Szécsen Miklóst, majd Mérey Kajetánt.

A 20. század elején relativizálódik az „osztrák” és a „magyar” osztályfőnök szerepe, s valószínűleg nem csak azért, mert az osztályfőnökök száma jelentősen megnövekszik. 1904-ben az első és a második osztályfőnök is magyar honos (Mérey Kajetán és Müller László),¹⁴ s így marad szinte a háborúig: Aehrenthal külügyminisztersége idején (1906–1912) Esterházy Pál, a miniszter régi szentpétervári kollégája és barátja, valamint Müller László töltik be az első és második osztályfőnöki posztot.

A külügyminisztériumi feladatok diplomáciai és adminisztratív teendőkre oszlottak. A diplomáciaikat a politikai ügyosztályok (Referaten) országcsoportonként intézték. Rendszerint működött egy német államokkal foglalkozó, egy a Szentszékkal és az egyházpolitikával kapcsolatos ügyekben kompetens osztály, egy pedig a latin országok számára. A Monarchia külpolitikai érdekeltsége folytán a legfontosabb mindig a keleti ügyosztály volt, ahová Oroszország és a balkáni államok tartoztak. Az adminisztratív ügyeket általában tíz Departement között osztották fel, amelyek közül a legfontosabbak a császári házzal kapcsolatos teendőket, a közös minisztertanácsot, az egyházpolitikai-, a sajtó ügyeket, valamint a minisztérium és a teljes diplomáciai apparátus személyzeti politikáját intézők vol-

október 7. Friedjung, Heinrich: Geschichte in Gesprächen. Aufzeichnungen 1898–1919. Hrg. von Franz Adlgasser und Margret Friedrich (=Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs Bd. 87.) Wien – Köln – Weimar, 1997. 2 Bde. (a továbbiakban: Friedjung) I. 190–194.

¹² Friedjung I 160–165. Beszélgetés Szögyénnel 1898 májusában.

¹³ A kérdéstről lásd Somogyi 1996. 80.

¹⁴ Kanzleiverordnung, 1904. március 12. HHStA, AR Fach 4, Karton 451.

tak. Az osztályfőnökök és más vezető tisztviselők hatáskörébe is egy időben különféle természetű diplomáciai és adminisztratív feladatok is tartoztak.¹⁵

Voltak olyan esztendő, amikor a politikai ügyosztályokat (Referaten) nagytekintélyű udvari tanácsosok vezették, akik közvetlenül a miniszternek referáltak és befolyást gyakoroltak annak döntéseire. Idővel azonban csökkent a szerepük, és a Sectionschefek léptek elő a miniszter politikai tanácsadójává. Mindenképpen és mindenkor meghatározó szerepük volt a külügyminisztérium személyzeti ügyeiben. Amellett, amennyiben létezett ilyen, a *közös kormány* vezető tisztségviselői voltak.

Számuk különösen az 1890-es évektől növekedett. 1904-ben hat, a háború előestéjén már tíznél is több tisztviselő dolgozott osztályfőnöki rangban. A harmadik fizetési osztályba tartozó első és a negyedik fizetési osztályba sorolt második és harmadik osztályfőnök mellett ugyanis különleges alkalmazásba (besondere Verwendung) léptettek elő tisztviselőket, vagy egyszerűen hosszú szolgálati múlttal rendelkező személyeket. Így lett osztályfőnök „in besondere Verwendung” Alphons Freiherr de Pont, a régi kancelláriai tisztviselő és Ernst Teschenberg, a német ügyek szakértője még az Andrássy korszakban; Walterskirchen, Kuefstein, Zwiedenek a Kálnoky érában. A magyarok közül hosszú szolgálati múltja elismeréseként pedig Johann Falke. Goluchowskitól osztályfőnöki „címet” kapott (legalábbis kezdetben „rang”, azaz megfelelő fizetés nélkül) Vavrik Gábor, Dóczy Lajos, Tallián Dénes, Aehrenthlól Mihalovich János – később közülük többen tényleges osztályfőnökök lettek.

A magyar osztályfőnökök életútja

A következőkben megkíséreljük a magyar osztályfőnökök pályáját felvázolni; elsősorban azokat, akik a külügyminisztérium *magyar referensei* voltak, és néhány olyan magyar *honnos* osztályfőnökét is, akinek nem az volt a funkciója, hogy magyar, de magyarként (pontosabban magyar állampolgárként) vezető állást töltött be a közös külügyminisztériumban. Nincs azonban terünk olyan mennyiségű életutat bemutatni, hogy belőlük klasszikus kollektív biográfiát formálhatnánk.¹⁶ A nem nagyszámú pálya mégis bizonyos tendenciák bemutatására alkalmasnak látszik.

1868 tavaszán kerül első ízben magyar osztályfőnök a Ballhausplatzra, báró *Orczy Béla* (1822–1917) személyében.¹⁷ Orczy maga írta, hogy Andrássy ajánlotta a posztra. A külügyminisztérium sajtóosztályán tevékenykedő, roppant tájékozott Przibram kifejezetten a magyar kormány emberének tartotta őt, aki a magyar kormány álláspontjáról ellenőrizte a külügyeket és informálta miniszterelnökét. Nyilvánvaló – írja Przibram –, hogy milyen súlyos fegyver volt Orczy kezében, különösen ha meggondoljuk, hogy tájékoztatásait ritka kivételtől eltekintve privát levél formájában küldte Pestre, amire a kancellár semmiféle befolyást nem gyakorolhatott.¹⁸

¹⁵ Stropp, Robert: Die Akten des k.u.k. Ministeriums des Äußern 1848–1918. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 20. 1967. 389–506. Geschäfts- und Referatseinteilung des Ministeriums des Äußern 390–401.

¹⁶ Vö.: Schröder, Wilhelm Heinz: Kollektive Biographien in der historischen Sozialforschung. Eine Einführung. In: Schröder, Wilhelm Heinz: Lebenslauf und Gesellschaft. Zum Einsatz von kollektiven Biographien in der historischen Sozialforschung. Stuttgart, 1985. 7–17.

¹⁷ Orczy pályájáról részletesebben lásd Somogyi Éva: Magyarok a közös minisztériumokban. (Báró Orczy Béla önéletrajza 1890-ből.) Levéltári Közlemények, 66. 1995. 235–243. (a továbbiakban: Somogyi 1995.)

¹⁸ Przibram, Ludwig Ritter von: Erinnerungen eines alten Österreichers. I. Stuttgart – Leipzig, 1910. 200–201.

Orczy viszont amiatt panaszkodott, hogy helyzete kezdetben igen kellemetlen volt. A minisztériumban mindenütt gyanakvással találkozott, „benne csak Andrassy bizalmi emberét akarták látni”. Pedig koránt sincs arról szó, hogy Orczy egyszerűen a magyarok embe-
 bere lett volna. *Magyar* volt a közös minisztériumban. Ugyanakkor a *közös* miniszter álláspontját igyekezett elfogadtatni a magyar delegációban. Évek kellettek, amíg személyes helyzete megszilárdult: a bécsi hivatalban és a magyar közvéleménnyel is sikerült elfogadtatnia köztes helyzetét. Emberi kvalitásai, szerénysége, s különösen az, hogy a személyes intrika számára megközelíthetetlen volt, segítették abban, hogy nehéz feladatának megfeleljen.

Báró Orczy Béla Pesten született. A piaristáknál tanult, majd a pesti egyetemen jogot végzett. 1841-ben szerzett doktorátust, s aztán, amint ez a hozzá hasonlóknál szokásos volt, nagyobb utazást tett Németországban, Belgiumban, Hollandiában. 1846-ban állami hivatalt vállalt. 1847-ben a pozsonyi országgyűlésen részt vett a főrendi tábla munkájában, a nevezetes diéta berekesztése után elhagyta az állami szolgálatot. 1848-ban nemzetőr, harcol a Délvidéken (ahol családi birtokai is fekszenek), ott van az augusztus 19-i sikertelen szenttamási ütközetnél. Az 1849. júniusi kassai ütközet után felhagy mindenfajta közéleti tevékenységgel, visszavonul a család ujszászi birtokára: írogat, fest, muzsikál, beutazza Németországot, Franciaországot, Angliát. Az 1865. évi országgyűlésen tagja lesz annak a 67-es bizottságnak, amely formába önti a közösügyes törvényeket, majd az 1868. évi Bécsben ülésező első delegációnak is. Innen vezet útja a külügyminisztériumba. „Deák kívánsága volt, hogy elfogadjam ezt a posztot, és bár akkor tulajdonképpen beteg voltam és a telet Nerviban akartam tölteni, Deák és Andrassy felszólítását nem utasíthattam vissza.”¹⁹

Tizenegy és fél évig szolgált a külügyminisztériumban, akkor a megüresedett király személye körüli minisztérium vezetését vette át a magyar kormányban, ahonnan 1890-ben 68 esztendőskorában vonult nyugalmába.

Orczy természetesen magyarnak vallotta magát, a nemzeti identitás problémája bizonyára sohasem merült fel benne. Magyar birtokos, 1848–49-ben védi családi birtokait a szerbek, hazáját pedig a császári és az orosz csapatok ellen. Negyvenhat esztendőskorában Bécsbe kerül közös tisztviselőnek, de továbbra is a magyar közélet részvevője maradt. Talán neki sikerült a legzavartalanabb kapcsolatot fenntartania a magyar (nemesi) társadalommal, vagy őt ragadta legkevésbé magával a ballhausplatzi szolgálat szent tüze, az előrejutás, a politikai érvényesülés szelleme. „Sohasem képzeltem, hogy államférfi vagyok” – írta pályája összegzéseként,²⁰ csupán azt, hogy államférfiak munkáját segítettem. S e személyiségek sorában (az uralkodón kívül), jellemző módon csak magyarokat említ: Deákat, Andrassyt és Tisza Kálmánt.

1879 őszén Andrassy Gyula távozó külügyminiszternek sikerül keresztülvinnie, hogy a magyar osztályfőnöki posztra ismét az ő bizalmasát nevezze ki az uralkodó: *Kállay Bénit*.²¹ Kállay (1839–1903) régi magyar nemesi családban született. Apját, aki királyi tanácsos, Csanád vármegye adminisztrátora volt, hatszötendős korában elveszítette. A pesti egyetemen tanult jogot és szlavisztikát, nagy műveltségű író, értelmiségi ember lett, az ő fordításában és kommentárjával jelent meg 1867-ben John Stuart Mill *Szabadságról* című munkája, amelyet a korabeli Magyarországon a liberalizmus alapművének tekintettek. Ismer-

¹⁹ Somogyi 1995.

²⁰ Somogyi 1995.

²¹ Kállay Béni pályájáról újabban kitűnő összefoglalás olvasható Ress Imre tollából: Magyarok a közös pénzügyminisztériumban. In: Császár és király. Történelmi utazás: Ausztria és Magyarország 1526–1918. Kiállítás az Osztrák Nemzeti Könyvtár Dísztermében. 2001. március 8. – május 1. Katalógus. Szerkesztette: Fazekas István – Ujváry Gábor. 89–96. Magam erre az írásra építettem. Csak sajnálhatjuk, hogy Ress egy évtizede írt disszertációját, amelyben Kállay belgrádi főkonzuli tevékenységét dolgozta fel, mindmáig nem tette közzé.

tező és polemikus írásokat közölt Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciójáról. Andrassy figyelt fel tehetségére, széles körű érdeklődésére, s a kiegyezés utáni első hullámban, amikor keresték a magyarokat a közös minisztériumokba, külügyi tapasztalatok nélkül azonnal belgrádi főkonzulnak ajánlotta. Belgrádban hivatali-politikai munkája mellett folytatta történeti tanulmányait. Szerb forrásanyag felhasználásával elsőként írta meg a szerb fejedelemség 19. század eleji történetét, elismerve az önálló szerb állam létrejöttének jogosságát. 1875-ben egészségi okokra hivatkozva otthagyja belgrádi állomáshelyét, rendelkezési állományba kerül.²² Valójában inkább arról volt szó, hogy elege lett a belgrádi hivatalból. Az 1870 után kialakult nagyhatalmi konstelláció nem kedvezett többé az ő (és persze Andrassy korábbi) irányvonalának, a szerb fejedelemség támogatásának. A Szerbiához való viszony a Monarchia és Oroszország kapcsolatának függvényévé vált. Kállay szívesen tért vissza tudományos kutatásaihoz s a magyar politikához. Sennyey konzervatív programjával szerzett képviselői mandátumot, majd a következő években az ellenzék padsoraiból védelmezte Andrassy keleti politikáját. 1879 szeptemberében tért vissza a külügyi szolgálatba: második, 1880 végén pedig első politikai osztályfőnöknek nevezi ki az uralkodó,²³ hogy gyakorlatilag élete végéig mint külügyminisztériumi osztályfőnök, majd 1882-től 1903-ig mint közös pénzügyminiszter *a magyar* legyen a közös kormányban – „bécsi magyar”, ahogy nem kevés negatív felhanggal a pesti klubokban titulálták. Kállay valóban értelmetlennek tartotta a függetlenségi ízű politizálást, a küzdelmet a formális nemzeti vívmányokért, jelképekért, kardbojttért; azon fáradozott, hogy növelje a magyarok súlyát és befolyását a közös kormányzervekben, úgy vélte, hogy a birodalom vezetésében tényleges paritás valósítható meg, s az nemzete javát szolgálja.

Szögyény-Marich László (1841–1916) Kállay Béni kortársa, tehát ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelynek már nem kell számot adnia 48-ban viselt dolgairól. Régi császári hivatalnok családból származik. Apja, Szögyény László udvari kancellár, 1848-ban ő adta át hivatala kulcsait és aktáit az első felelős magyar kormánynak. Az 1850-es években konzervatív elvbarátaival a régi magyar alkotmány helyreállításáért lépett fel. 1860 októberében Vay Miklós báró mellett második kancellárrá nevezte ki a császár. 1861 tavaszán lemondott, s csak a kiegyezés után vállalt ismét hivatalot.

Az ifjú Szögyény-Marich László nemesi, zömében arisztokrata ókonzervatív környezetből indult. A szülői ház mindennapos vendége voltak Dessewffy Emil és Szécsen Antal grófok, a forradalom utáni konzervatív ellenzéki politika meghatározó személyiségei. 1882-ben, amikor a már nem is oly nagyon ifjú Szögyény a magyarországi politikai tanoncévek után a Ballhausplatzra kerül, apja éppen a magyar főrendiház elnöke.

Az ifjabb Szögyény jogot tanult Bécsben, azután (1864-ben) Kállay Béni társaságában beutazta fél Európát. Pályája az alkotmányos korszakkal egy időben indul. Deák párti, de nézetei a konzervatív ellenzék számára is rokonszenvesek. (1875-ben csatlakozik is Sennyey konzervatív ellenzékéhez.) 1869-ben választják először országgyűlési képviselőnek, a delegációban a külügyi bizottság tagja. Tulajdonképpen ez a tevékenysége tekinthető a diplomáciai karrierre való felkészülésnek, s természetesen nem Fejér megyei főjegyzősége.

A közügyekben való részvétel a Szögyény-féle birtokos nemes családokban tradíció, az élet természetes része, nem foglalkozás, mint az erre kvalifikált bürokraták számára. Némi restelkedéssel és öniróniával tudósítja bécsi barátját magyarországi sikereiről. „A lapokból alkalmasint olvastad, hogy ismét megválasztattam képviselővé. Nem frázis, ha azt mondom, hogy akaratom ellenére. Édes atyám kedvéért vállalkoztam újra ezen pályára.”²⁴ Majd máskor a következőket írja: „A pénzügyi bizottság ülései ez idén igazán érdekesek

²² HHStA, AR Fach 4, Karton 156. (Personalien Kállay)

²³ HHStA, AR Fach 4, Karton 156. (Personalien Kállay)

²⁴ Szögyény Kállaynak, 1881. július 21. HHStA, Politisches Archiv (PA) XL, Karton 334. (Nachlaß Kálnoky)

voltak ... Én nagy szorgalommal vettem a tanácskozásokban részt, s egyáltalában, úgy mint azt Neked Bécsben mondtam, szorgalmas képviselő vagyok. Talán még azt is meg fogod élni, hogy egy beszédet fogsz télem hallani vagy olvasni.”²⁵ Szögyény napi kapcsolatot tartott fenn Kállay Bénivel, a külügyminisztérium első osztályfőnökével. A nyarat egy Klagenfurt melletti középkori eredetű falucskában, Viktringben töltötte, a wörthi tó mellett Feste-tics Béla kastélyában, innen küldte politikai elmélkedéseit ballhausplatzi barátjának: „A legnagyobb baja a mostani kormányunknak az, hogy nem bírja azon bizodalmas kontaktust a koronával fenntartani, mely különösen a mi viszonyaink között a nagyobb dolgok elérhetésére szükséges. Sőt mi több, nincs most az országban egy magyar ember sem, ki a korona teljes bizalmát bírná, s kellő időben a dolgokról és személyekről odafenn kellő felvilágosítást adhatna.”²⁶ Szögyény minden bizonnyal szívesen vállalkozott erre a szerepre. Aligha tévedünk, ha Kállayhoz címzett levelét afféle felajánlkozásnak tekintjük. És ne feledjük, nem diplomatának ajánlkozik a Ballhausplatzra, hanem közvetítőnek a király és a magyar politika között. Hogy hogyan történt, nem tudjuk pontosan, de tény, hogy a következő esztendőben, amikor Kállay közös pénzügyminiszteri kinevezésével állása megürül, az uralkodó Szögyényt hívja meg a Ballhausplatzra második,²⁷ majd egy rövid esztendő múltán első osztályfőnöknek.²⁸ Valószínű, hogy Ferenc József döntésében Kállaynak fontos szerep jutott. 1882-től 1890-ig Szögyény töltötte be azt az állást, amelyet egy bécsi lap „Honvédposten am Ballplatz”-nak nevezett.²⁹

Mint külügyminiszteri osztályfőnöknek része volt annak a memorandumnak a kidolgozásában, amely bevezette a *k.u.k* elnevezést a hadseregben.³⁰ Diószegi István egyenesen a külügyminisztérium magyar lobbijáról ír,³¹ ami ilyen formában valószínűleg nem létezett. Flotow éppen a *schwarzgelb Ungar* tipikus alakját látja Szögyényben, s a hozzá hasonló ballhausplatziakban.³²

Maga Szögyény azt mondja, hogy 1882–1890 között a külügyminiszter tanácsadója volt, s Kálnoky mindent megbeszélt vele. „Teljes bizalommal volt irántam. És jó volt, hogy egy magyar állt mellette, mert nem ismerte a magyar viszonyokat.”³³

Talán előnyére vált, hogy nem volt céhbeli diplomata. Nem ragaszkodott már-már komikus görcsösséggel a formákhoz, mint kollégáinak többsége.³⁴ S ha hozzávesszük, hogy sok évtizedes bécsi és berlini szolgálata alatt németsége megőrizte sajátos magyar zamatát, s végül is bürokrataként mágnások posztján mert önmaga lenni, azt is mondhatjuk, egyéniség volt.³⁵

²⁵ Szögyény Kállaynak, 1881. december 28. HHStA, PA XL, Karton 334.

²⁶ Szögyény Kállaynak, 1881. július 26. HHStA, PA XL, Karton 334.

²⁷ Vortag von Kálnoky, 1882. június 12. HHStA, AR Fach 4, Karton 343. (Personalien Szögyény)

²⁸ Vortag von Kálnoky, 1883. április 28. HHStA, PA XL, Karton 334.

²⁹ Neue Wiener Tagblatt, 1883. május 3.

³⁰ Diószegi, István: Die Tätigkeit des gemeinsamen Ministerrates 1883–1895. In: Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1883–1895. Bearbeitet von István Diószegi (=Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie Bd. IV.) Budapest, 1993. 145. l. (a továbbiakban: Diószegi)

³¹ Diószegi 145.

³² [Flotow, Ludwig von]: November 1918 auf dem Ballhausplatz. Erinnerungen Ludwigs Freiherr von Flotow, des letzten Chefs des österreichisch-ungarischen auswärtigen Dienstes 1895–1920, bearbeitet von Erwin Matsch. Wien – Graz – Köln, 1982. 62. Persze ő a későbbi évekről, a berlini nagykövet Szögyényről ír.

³³ Friedjung beszélgetése Szögyénnyel 1898 májusában, in: Friedjung I. 160–165.

³⁴ Stürgkh, Josef: Politische und militärische Erinnerungen aus meinem Leben. Leipzig, 1922. 170., 195–197.; Csáky, Eva-Marie (Hrg.): Vom Geachteten zum Geachteten. Erinnerungen des k. und k. Diplomaten und k. ungarischen Außenministers Emerich Csáky 1882–1961. Wien – Köln – Weimar, 1992. 152–158.

³⁵ Csak 1910-ben nyert grófi címet.

Nyolc évet töltött Kálnoky alatt a Ballhausplatzon. Ekkor alakult ki bizalmas viszonya a trónörökösrel, ami utóbb nyilván meghatározta kapcsolatát az uralkodóval.

1890-ben a külügyminisztériumból kerül – rövid időre, egy majdani nagy diplomata karrier beköszöntőjeként – a király személye körüli minisztérium élére. 1892-től 1915-ig a Monarchia berlini nagykövete. S bár többnyire fenntartással nyilatkoztak képességeiről, a század végétől egyre gyakrabban emlegetik, mint a külügyek esetleges vezetőjét.³⁶

Magyar volt, vagy egyszerűen bécsi bürokrata? Bizonyára a kettő együtt. Az 1860–70-es években benne élt a magyar politikában. Politikus családban nőtt fel, a múltat a családi história részének érezte. Amíg osztályfőnök a Ballhausplatzon, az a dolga, hogy a külügyminisztert magyar ügyekben informálja. Berlinből persze nehezebb a magyar kapcsolatot tartani, de bevásztják a MTA igazgató tanácsába,³⁷ a Magyar Nyelvtudományi Társaság alapító tagja,³⁸ s ez nyilvánvalóan fontos számára. Hogy mit jelent a magyarság és a dinasztiahűség jól ismert sajátos kompromisszuma, azt talán egy Thallóczyhoz intézett, nyilvánvalóan őszinte megnyilatkozása érzékeltetheti. „A Kossuth demonstrációknak, mint reményem, most már vége szakad. [Kossuth születésének 100. évfordulóján.] Magyar ember mindazt, mi e tekintetben előfordult, érti és kellően méltányolja. De Bécsben a rosszakarát és külföldön a tájékozatlanság azt eredményezi, hogy ezen ötlethől is, amúgy is csekély számú barátaink újra megapadjanak.”³⁹ Szögyény és környezete visszafogná a Kossuth kultuszt és szeretné elérni, hogy december 2-át, Ferenc József trónra lépését a nemzet saját ünnepének tekintse.⁴⁰ Szögyény azok közé a diplomaták közé tartozik, akik megrettennek a magyar államjogi követelésektől, úgy gondolja, legfelső helyen határozottan ki kellene nyilatkoztatni, „hogy a Monarchia közössége szempontjából nem lehet további engedelményeket tenni, sem a lényegét, sem a külsőségeket tekintve”.⁴¹ Mereven elutasította nemcsak a magyar ellenzék, hanem a kormánypárt igényeit is, tartott „a meglévő államjogi kötelék további lazításától”,⁴² s úgy gondolta annak az országnak az érdekében cselekszik, amelyet feltétlenül hazájának tekintett.

A határozott formátumú politikus-osztályfőnökök után, akik valamennyien közvetlenül vagy közvetve Andrásy környezetéből jöttek, 1890-ben váratlanul gondot okozott megfelelő magyart találni a külügyminisztériumba. Ez alkalommal nem vagyunk feltételezésekre utalva, az új hivatalnok kiválasztásának történetét pontosan ismerjük; *Cziráky Béla*

³⁶ Dóczy szerint Szögyény már Kálnoky bukásakor számít rá, hogy ő lesz az utód. Friedjung I. 173. Ernst Plener beszélgetése Friedjunggal 1898-ban: Friedjung I. 175. A magyar válság idején ismét gyakran felmerül a neve lehetséges utódként: Jettel Aehrenthalhoz, 1905. október 11. Aus dem Nachlaß Aehrenthal. Briefe und Dokumente zur österreichisch-ungarischen Innen- und Außenpolitik 1885–1912. In 2 Teilen. Hrg. von Solomon Wank unter Mitarbeit von Christine M. Grafinger und Franz Adlgasser (=Quellen zur Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts Bd. 6.) Graz, 1994. (a továbbiakban: Aus dem Nachlaß Aehrenthal) I. 371; Friedjung Aehrenthalhoz, 1906. június 20. Friedjung I. 383.

³⁷ Szögyény Thallóczyhoz, 1903. május 24. OSZK., Kézirattár, Fond XI/966.

³⁸ Szögyény Thallóczyhoz, 1904. március 8. OSZK., Kézirattár, Fond XI/966.

³⁹ Szögyény Thallóczyhoz, 1902. október 11. OSZK., Kézirattár, Fond XI/966.

⁴⁰ Szögyény Géza, László testvéröccse közzétesz egy brossurát „1848. december 2. – 1898. december 2.” címmel. Ebben Rákosi Jenő Budapesti Hirlapbeli cikkét, Rákosinak azt az álláspontját vitatja, hogy Magyarország legfeljebb tiszteletteljesen tudomásul veheti december 2-át, mást nem szabad tennie. A diskurzusról lásd Szögyény Géza levelei Thallóczyhoz, OSZK. Kézirattár, Fond XI/965.

⁴¹ Szögyény Aehrenthalnak, 1903. március 7. Rutkowski, Ernst (Hrg.): Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie unter besonderer Berücksichtigung des böhmisch-mährischen Raumes. Teil II: Der Verfassungstreue Großgrundbesitz 1900–1904. München, 1991. (a továbbiakban: Rutkowski) 693.

⁴² Szögyény Aehrenthalhoz, 1904. február 7. Rutkowski 827–828.

(1852–1911) gróf Fejér vármegyei főispán ugyanis élete minden mozzanatát, ha szüksézáván is, de feljegyezte.⁴³

1890 karácsonyán kapta meg „Orczy Béla bácsi” levelét, aki Kálnoky külügyminiszter, valamint gróf Szapáry Gyula magyar miniszterelnök megbízásából „a külügyminisztériumba szolgálattételre” felhívta. Bármilyen keveset ír is élete eme minden bizonnyal legfontosabb karácsonyáról, e kevés is szokatlanul sok és fontos információt tartalmaz. A megürülő külügyminisztériumi állásra a magyar kormány ajánlja a Fejér megyei főispánt; a távozó felség személye körüli miniszter és az éppen hivatalba lépő új, Szögyény-Marich László, akinek a külügyminisztériumból történt távozása folytán lett égetően szükség egy magyarra a Ballhausplatzon. Cziráky magától értetődően elsősorban Szapáryval tárgyal a dolgról, neki mond igent, aztán Szögyénnyel, ő viszi el Kálnokychoz, s mutatja be a miniszternek, aki kifejezetten azért tart rá igényt, „hogyan miniszteriumának e magas állását a magyar birodalomfél parlamenti és politikai viszonyaiban jártas személyiség töltse be.”⁴⁴ Cziráky a magyar kormány javaslatára, formailag is a magyar kormány kezdeményezésére kerül a külügyminisztériumba, minden bizonnyal kifejezetten azzal a céllal, hogy a magyar belső viszonyokról nyújtson tájékoztatást a külügyminiszternek. Más aligha várhattak tőle, a külügyekhez sem végzettsége, sem érdeklődése folytán nem sok köze volt.

Cziráky egy dunántúli tradicionálisan aulikus grófi család sarja. Nagypapja, Cziráky Antal a metternichi kor ismert szereplője, országbíró, aki az 1830–40-es években a nemesi reformtörekvések ellenében az udvar mellé állt. Atyja, Cziráky János (1818–1884) a Bach rendszer idején Bécsben, majd Pesten viselt bírói hivatalt, az 1865. évi nevezetes országgyűlésen a főrendiház alelnöke. 1866 végétől részt vett a Beust vezette érdemi kiegyezési tárgyalásokon. Ellenezte, hogy az uralkodó a 48-as törvények revíziója előtt kinevezze a felelős kormányt.

Cziráky Béla János grófnak Louise Dezasse grófnővel kötött házasságából született nygyedik gyermekként 1852-ben a Fejér megyei Lovasberényben. 1872-ben kezdte hivatali szolgálatát a magyar igazságügyi-, majd a belügyminisztériumban. 1876-ban azonban felhagyott a hivatalnokoskodással, és 1884-ig, amikor Fejér vármegye főispánjának nevezték ki, főként a gazdálkodásnak él tekintélyes Sopron környéki és Fejér megyei birtokain. 1885-ben a főrendiház örökös tagja lett, és részt vett annak tevékenységében.

Hogy miért éppen őt hívta a valószínűleg tehetséges és mindenképpen ambiciózus Szögyény helyébe Kálnoky a Ballhausplatzra, vagy miért éppen őt ajánlották neki a vezető magyarok, nehéz megindokolni. Cziráky gróf nem felelt meg a szigorúan előírt hivatali alkalmazási feltételeknek, nem volt diplomata vizsgája, külföldi gyakorlata, és nagyon valószínű, hogy meghívását a miniszter kényszermegoldásnak tekintette. Ezért nem kapta meg Szögyény állását, és be kellett érnie a miniszteri tanácsosi címmel és ranggal. Már 1891 tavaszán, amikor a minisztériumban három új osztályfőnököt neveztek ki, ami azt jelentette, hogy az előléptetésre neki esetleg évekig kell várakoznia, fontolgatta lemondását,⁴⁵ s csak Szapáry rábeszélésére vállalta, hogy az őszi delegációs ülészakig marad.⁴⁶

⁴³ Cziráky Béla Naplója: dénesfai és ciráki Cziráky család iratai. Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár, Sopron. (a továbbiakban: Cziráky)

⁴⁴ Kálnoky felterjesztése az uralkodóhoz 1891. december 3. (Visszaulálás egy 1891 januári felségfolyamodvány indoklására). HHStA, AR Fach 4, Karton 65. (Personalien Cziráky)

⁴⁵ A kinevezésekről lásd Jahrbuch des Auswärtigen Dienstes 1897. Wien, 1897. Dienstbeschreibung der Beamten. Továbbá Cziráky 1891. április 7., 11., 16.

⁴⁶ Cziráky 1891. május 16: „Szögyényhez mentem, vele elmeneteli, ill. lemondási szándékom miatt beszéltem. A hivatalban Szapáry Gyula és Szögyény látogattak meg, sokáig beszélgettünk ügyemben, rcá iparkodtak beszélni a maradáshoz, védekeztem, végre abban állapotam meg, hogy a delegációkig, melyek az ősszel lesznek, maradok. Nem örömmel egyeztem bele.”

Nem csak személyes ügyéről volt szó. 1868 óta mindig volt magyar osztályfőnök a külügyminisztériumban. A Szögyény távozása következtében beállt változást a magyar politika joggal tartotta nemzeti sérelemnek. „Hogy Magyarországot egy udvari tanácsos képviselje a monarchia külügyi hivatalában a külügyminiszter kegyelméből, ebbe csak az nyugodhatik bele, akire nézve közönyös hazánk hatalmi állása a monarchián belül.”⁴⁷ Kormánypárti és ellenzéki képviselők is interpelláltak.⁴⁸ A király személye körüli miniszter az uralkodónál is közbenjárt a magyar osztályfőnök kinevezése érdekében.⁴⁹

Az év végén aztán, nyilván a magyar politika nyomására megkapja az osztályfőnöki címet, s néhány hónap múlva a hozzá tartozó státuszt is.⁵⁰ De bármilyen rangra jutott is, Cziráky nem volt Orczy vagy Kállay formátumú személyiség. Feltételezhetjük, Kálnoky egyszerűen azért nem csinált osztályfőnököt belőle, mert alkalmatlannak tartotta erre.⁵¹

Cziráky szűkszavú feljegyzéseit nyilván önmaga számára, emlékeztetőül írta, s valószínűleg a név elegendő volt számára, hogy a beszélgetések tartalmát is felidézze, ezért nem írt szinte semmit sem róluk. Mégis valószínű, hogy nem érdeklődött olyan nagyon a Monarchia külpolitikája iránt, arról nem voltak határozottabb, önálló ítéletei, mint azoknak a magyar arisztokratáknak, akikkel Bécsben és Pesten, a kaszinóban vagy a klubban együtt whistezett, vacsorázott, s akikhez legalábbis hivatalból kevesebb információ jutott el, mint a külügyminisztérium osztályfőnökéhez. Nem járt külföldön. Szabadságát öt esztendei minisztériumi szolgálata idején mindig magyarországi birtokain töltötte. Naplójában külföldi eseményekről sohasem írt.

Cziráky feleségével, Esterházy Mária grófnővel és három fiával költözött 1891 tavaszán Bécsbe, lakást bérelt az Opern-Ringen. Magyar arisztokrata volt, aki Bécsben is házat vitt, vagy magas rangú állami hivatalnok, akit munkája a császárvároshoz kötött? Cziráky mindennapjait e kétféle lét sajátos elegye határozta meg. A család birtokai közelebb feküdtek Bécshez, mint Budapesthez. A Czirákyak századok óta kötődtek a Habsburg fővároshoz. Cziráky Béla a közös külügyminisztériumi osztályfőnök a magyar arisztokráciának ahhoz a csoportjához tartozott, amely magyarnak vallotta magát, magyarnak, akinek királya (és 1867 előtt állama vezető szervei is) Bécsben székelt. A dinasztiahűség magyarságának része volt.

Bécsi környezete magyarnak tekintette, aki bécsi hivatalban teljesít szolgálatot. A *király* az udvari fogadásokon magyar dolgokról beszélt vele, a magyar közigazgatási reformról, a prímási szék betöltéséről,⁵² amihez a külügyi hivatalnoknak nem sok köze volt. Ő maga naplójában következetesen a *királyról* ír, Kálnokyval, Goluchowskival is a *király* tárgyal, Cziráky Bécsben is a *királyi* palotába megy.

Naplójában egyetlen szót sem ír németül, annyit sem, amennyire mindenki hajlamos, aki idegen nyelvet területen végzi munkáját. A bécsi lét számára nyilván átmenet. A cselédség nagyobb részét Dénesfárol viszi Bécsbe, s amikor szabadságra hazatér, a személyzet természetesen vele tart. Nem Bécsben, hanem Székesfehérváron, Czirákon, Dénesfán van otthon.

⁴⁷ A Magyar Hirlap 1891. április 15-én felháborodottan így kommentálja a külügyminisztériumi kinevezéseket, hangsúlyozza a miniszterelnök felelősségét, neki kellett volna az osztályfőnöki állást kivívnia.

⁴⁸ Pázmándy interpellálja Szapáryt a külügyi kinevezések tárgyában: Cziráky 1891. április 23. A delegációban Beöthy Ákos nyújtott be interpellációt a külügyminiszterhez ugyanezen tárgyban. Cziráky 1891. november 9.

⁴⁹ Thallóczy Lajos Naplója OSZK, Kézirattár, Quart. Hung. 2549. 351.

⁵⁰ 1891. december 6-án, illetve 1892. március 1-jén. Lásd Jahrbuch des Auswärtigen Dienstes 1897. Wien, 1897. Dienstbeschreibung der Beamten.

⁵¹ Thallóczy Lajos Naplója OSZK, Kézirattár, Quart. Hung. 2549. 351.

⁵² Cziráky 1891. április 6.

Nem lett vérbeli hivatalnok. Nem csak és nem is elsősorban azért nem, mert a *nemzetfeletti* bécsi állameszmét sohasem fogadta el, az számára egyszerűen értelmezhetetlen volt. Főként *hivatalnok* nem volt. Sértette, ha mellőzték, ugyanakkor az élet célja az ő számára nem a ranglétrán való előrejutás volt. „Negyven éves lettem. Hála istennek teljesen megelégedett, mert családom boldogít”.⁵³ Semmi szó nem esik munkáról, karrieréről. Egy alkalommal Thallóczy Lajosnál tárgyalt ilyesméről a magyar kompánia, s akkor Tallián Dénes kijelentette: „Nem Beamter, hanem úr vagyok, ki passióból szolgál ott és addig, amíg neki tetszik.”⁵⁴ Cziráky is úr volt, távol egy polgári karrierorientált értékrendtől (éppen ez olyan megnyerő, kedves és naiv naplójában), esze ágában sem volt küzdeni. A címet, rangot, vagyont apáitól örökölte.

Tulajdonképpen egyetlen politikai tárgyat érzett annyira személyes ügyének, hogy annak naplójában is helyet adott: az egyházpolitikai törvényeket. Naplójából nem rekonstruálható, hogy a reformtörekvés mögöttes politikai tartalmát: a 48-asok és 67-esek összefogását, a király és nemzet konfliktusát mennyire érzékelte. Vallásos, mélyen hívő katolikus volt, személyes életében a templomba járás, a vallási ünnepek meghatározó szerepet játszottak. Az egyház világi hatalmának őrzése világnézetének szerves részét alkotta. Gyakran írt némi öniróniával „ultramontán, reakcionárius” voltáról.⁵⁵

1894 januárjában Cziráky Budapestre utazik, hogy részt vegyen a katolikus nagygyűlésen, májusban szabadságot kér, ismét a magyar fővárosba megy. Esterházy Miklós Móric lakásán rendszeresen találkoznak a kötelező polgári házasság főrendű ellenfelei, Cziráky is eljár ide. Politikai szerepet vállal Magyarországon, mégpedig a magyar kormány programja ellenében. Mint magyar főrend teszi, de a pesti kaszinóban a bécsi hivatalnok politikai aktivitása megütközést kelt.

1895 májusában, amikor eladdig példátlan konfliktus tört ki a magyar miniszterelnök, Bánffy Dezső és a közös külügyminiszter között, a közös és az országos kormányok viszonya ismét a politika homlokterébe került. Ez lehetett volna Cziráky nagy pillanata, a közvetítés nagy lehetősége. A magyar osztályfőnök pontosan regisztrálta az eseményeket, de hogy súlyukat értette vagy érteni akarta volna, az kérdéses. „A crisis tart. Jósika és Kállay igyekeznek a dolgot applanálni [elsimítani]” – írja. Tehát két magyar: a király személye körüli miniszter és a közös kormány magyar tagja, a közös pénzügyminiszter játaszának fontos szerepet. Czirákynak láthatóan nincsen tere. A válságos napokban otthagyja az udvart és a Ballhausplatzot, egy bécsi építésszel Dénesfára utazik, hogy kúriájához verandát építtessen. Körülnéz Dénesfán, béledi birtokain, részt vesz a Rábaszabályozó Társulás értekezletén, aztán visszamegy Bécsbe: „Aehrenthal mesélt egyet mást, amiből az tűnik ki, hogy Kálnoky gróf a lemondás mellett ragaszkodik.” Ezen izgalommal teli napokban nem volt szükség rá Bécsben, és nem is áltatta magát ilyesmivel.

Az új külügyminiszter, Goluchowski gróf nem akarta az első osztályfőnöki feladatokat Czirákyra bízni, s akkor ő némi sértettséggel felmentését kérte. A hivatalos kérelemben elhatározását „nagyrészt privát jellegű indokokkal” magyarázta, és folyamodványához orvosi igazolást is mellékel, amely az ülő életmódból következő gyakran visszatérő szédülési rohamokról tanúskodik és életmód változást javasol a negyvenhárom esztendőes tisztviselőnek.⁵⁶ Indokoltan. A ballhausplatzi életforma valóban nem Czirákynak való volt.

Szécsen Miklós (1857–1926) éppúgy, mint Cziráky Béla vagy Szögyény-Marich László konzervatív-aulikus politikusvilágból érkezett a bécsi szolgálatra, elmagyarosodott horvát arisztokrata családból. Apja, Szécsen Antal 1848 előtt az udvari kancellária tisztviselője, a forradalom után az ókonzervatívok egyik meghatározó személyisége, jelentős szerepe volt

⁵³ Cziráky 1892. május 23.

⁵⁴ Tallián Dénes Thallóczy Lajoshoz, 1898. január 28. OSZK, Kézirattár, Fond XI/977.

⁵⁵ Levelei Thallóczy Lajoshoz, OSZK, Kézirattár, Fond XI/191.

⁵⁶ HHStA, AR Fach 4, Karton 65. (Personalien Cziráky)

az októberi diploma kidolgozásában: 1860 októberétől 1861 júliusáig tárca nélküli miniszter.⁵⁷ A kiegyezés után pedig őt ajánlotta Andrassy miniszterelnök a Ballhausplatzra magyar osztályfőnöknek.⁵⁸ Anyja annak a Lamberg grófnak a leánya, akit 1848 szeptemberében mint a magyar fővárosba rendelt császári főparancsnokot a pesti nép felkoncolt. A fiatal Szécsent tehát teljes bizalommal fogadhatta a császár, mint olyan család sarját, amely a nehéz időkben is a trón feltétlen támaszának bizonyult.

Szécsen Miklós egy lényeges vonatkozásban különbözött osztályfőnök elődeitől: ő az első olyan vezető magyar hivatalnok a Ballhausplatzon, akinek nincsen magyarországi politikai múltja. Hivatásos diplomata, aki a Monarchia külügyi apparátusában szocializálódott. Huszonzét éves korában fogalmazó gyakornok a belgrádi követségen. 1881-ben leteszi a külügyi szolgálat feltételének tekintett diplomata vizsgát, s ettől kezdve a szabályoknak megfelelően halad előre.⁵⁹ Egy sor fővárosban teljesít szolgálatot, 1894-ben követési tanácsos. 1895 májusában a miniszterváltás heteiben Bécsbe rendelik, s augusztusban a császár kinevezi őt az éppen akkor létrehozott Cabinet des Ministers vezetőjének. 1895 novemberében osztályfőnök, 1899 novemberétől ideiglenes megbízással, 1900. január 27-től definitíve I. osztályfőnök, egészen 1901 novemberéig, amikor a Monarchia nagykövete lesz a Szent Széknél.⁶⁰ A Goluchowski éra jelentős részében ő a miniszter magyar tanácsadója.

Magyar volt? Hivatali kollégái úgy ítélték meg, hogy Bécsben volt otthon, alig tartott fenn magyar kapcsolatot.⁶¹ Ő maga fontosnak tartotta, hogy a diplomata pályán megfelelő számú magyar legyen jelen, s a tehetséges magyarokat megtartsák a szolgálatban.⁶² Azt azonban kínosan kerülte, hogy diplomataként közvetlen érintkezést tartson a magyar kormányokkal.⁶³

Tisztában volt a bécsi magyarok kényes helyzetével; átélte és a maga módján értelmezte a dinasztiahűség és a magyarság újra és újra jelentkező konfliktusát. A családi tradíció, a Lamberg rokonság a magyar közéletben nem könnyítette helyzetét. Apja 1894 májusában lemondott Történeti Társulati elnöki tisztjéről, mert a Társulat testületileg részt vett Kossuth temetésén. Szécsen Miklós úgy érezte, erkölcsi tekintetben vállalnia kell apja eljárását. Két év múltán, már külügyminisztériumi osztályfőnökként így ír Thallóczynek: „Ma olvasom az újságban, hogy kegyednek jutott a feladat, édes atyámról, mint a Történeti Társulat volt elnökéről emlékbeszédet mondani ... én a kegyeletnek azon jelét, mely az emlékbeszéd tartásában megnyilvánul, csak hálás köszönettel láthatom; sajnálattal olvastam azonban egyszersmind Pauler úrnak megjegyzéseit, hogy ti. »Thallóczy Lajos tud talán oly körülményeket felhozni, amelyek Szécsen Antal elhamarkodott eljárását némiképpen menteni, vagy tisztázni fogják.« – úgy vagyok meggyőződve, hogy boldogult édesatyám szellemében járok el, ha kegyedet nagyon kérem, hogy az ő eljárását egy esetleg elmon-

⁵⁷ Szécsen Antal első pályarajza: Thallóczy Lajos, Gróf Szécsen Antal. Századok, 35. 1901. 189–309.; 385–411.

⁵⁸ Szécsen, akit Andrassy kifejezetten államtitkárnak gondolt, nem vállalta a megbízatást. GMR. 1868. január 21. GMRZ. 8. In: Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1870 I/1. 52.

⁵⁹ Még a diplomata vizsgára készülve levélben fordul a miniszter első helyetteséhez megtudakolni, mire számíthat, mi lesz következő állomáshelye. A nála 18 esztendővel idősebb Kállayhoz „Kegyelmes uram, tisztelt barátom” megszólítással fordul, tegeződő levélben. 1881. január 19. HHStA, PA XL, (Nachlaß Kállay) Karton 334.

⁶⁰ A Vatikánál egy évtizedig teljesít szolgálatot, majd Párizsba helyezik. HHStA, AR Fach 4, Karton 339. (Personalien Szécsen)

⁶¹ Szögyény beszélgetése Friedjunggal, 1898 májusában. Friedjung I. 164.

⁶² Szécsen Méreyhez, 1902. október 21. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 16.

⁶³ Szécsen Méreyhez, 1902. november 2.; 1904. március 8. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 16.

dandó emlékbeszédben sem menteni, sem pláne tisztázni ne szíveskedjék. Midőn boldogult atyám a Történelmi Társulat elnökségéről lemondott, ő ezen lépését, ... jól megfontolta, és meg vagyok arról győződve, hogy a tisztességes emberek, még ha nem is osztották véleményét, tisztelettel meghajoltak egy komoly consequens meggyőződés előtt.”⁶⁴

Vállalta apját és némi keserőséggel a maga szerepét is. Úgy vélte, bármit tesz is valaki a bécsi hivatalban, azt Pesten úgysem méltányolják. Szimptomatikusnak érezte Kállay Béni közös pénzügyminiszter elismerő, de hideg méltatását a magyar sajtóban. „Sok éven át távol állt tőlünk» – ezt mondják egy olyan emberről, ki több mint húsz éven át az Osztrák–Magyar Monarchia minisztere volt ... és több szolgálatot tett hazájának, mint akár száz fecsegő képviselő. Nálunk aki nem lopja az Úristen idejét a pártkörben és a képviselőház folyosóin, az már nem számít, az csak fél magyar, és azután csodálkoznak és sajnálkoznak az emberek, hogy nincs több magyar a diplomáciánál, a hadseregben...”⁶⁵

Szécsennel egy időben került a Szürke Házba *Mérey Kajetán* (1861–1931). Régi magyar nemesi családból származott. Apja, Mérey Sándor maga is államhivatalnok, az 1870-es években a közös pénzügyminisztériumban szolgált. Kállay csinál belőle minisztériumi osztályfőnököt. 1887-től a Creditanstalt Bankverein igazgatóságának tagja, egy ideig igazgatója is. De a bankvilágban is Kállay emberének, a magas bürokrácia képviselőjének tekintik.⁶⁶ Fia, Kajetán Standach Emma bárónóval kötött házasságából született.

A család Bécsben élt, a fiú a rangos Schottengimnáziumban, majd a Theresiánumban tanult, a bécsi egyetemen szerzett doktorátust, 1884-ben lépett a külügyminisztériumba. A következő évben tette le a diplomata vizsgát. Rendkívüli tehetségnek és roppant ambíciós hivatalnoknak tartották, feltűnően gyors pályát futott be. Rövid belgrádi és bukaresti szolgálat után 1886-ban a minisztériumba rendelték, ahol öt esztendőn át a kereskedelempolitikai osztályra volt beosztva. Az ottani munkán kívül az volt a feladata, hogy Szögyény osztályfőnök, majd Cziráky miniszteri tanácsos mellett a magyar delegációval kapcsolatos ügyeket intézze.⁶⁷ A bécsi után párizsi és konstantinápolyi szolgálat következett. Amikor 1895-ben az új külügyminiszter Goluchowski elhatározta, hogy a minisztérium személyi állományát felfrissíti, Mérey is Bécsbe került miniszteri tanácsosi rangban. 1895 őszétől a miniszter kabinetirodájának vezetője, azaz a közös (birodalmi) kormányának, amennyiben volt ilyen, adminisztratív vezetése tartozott hatáskörébe: államjogi kérdések, a delegációs ülések előkészítése, a közös minisztertanácsi ülések jegyzőkönyvvezetése, az állandó kapcsolattartás a két miniszterelnökkel.⁶⁸ 1901-től második, 1903-tól 1907-ig első osztályfőnök, majd a római követség élére nevezték ki. Harmincöt esztendő korában a rangidősséget kényszerűen betartó szervezetben a minisztérium egyik vezető tisztviselője lett.

Mérey nyilván értette dolgát, szinte gyerekkorától készült a karrierre, eminens volt a Schottengimnáziumban és a belgrádi, bukaresti követségen is. Nagyszabású előterjesztésekkel árasztotta el feletteseit, és gondosan mérlegelte, hogy az ő rangjában miről lehet véleménye, s milyen ismeretekkel szabad rendelkeznie.⁶⁹ Minden lépését előrejutásának kilátásai határozták meg. Levelezésének uralkodó témája a karrier: méltánytalannak tartja, hogy csak címzetes követnek nevezték ki, amikor ő tényleges követi rangot várt, hogy kollégája megkapott egy címet, ami őt illette volna. Vagy éppen ellenkezőleg: főnöke kegyesen nyilatkozott róla, olyan utalást tett, amely pályája szempontjából kedvezően értelmezhető.

⁶⁴ Szécsen Thallóczynek, 1896. október 3. OSZK, Kézirattár, Fond XI/945.

⁶⁵ Szécsen Thallóczynek, 1903. július 21. OSZK, Kézirattár, Fond XI/945.

⁶⁶ Ein Jahrhundert Creditanstalt-Bankverein. Wien, 1957. 83., 113.

⁶⁷ Vö. Vortrag von Kálnoky, 1891. november 25. HHStA, AR Fach 4, K. 213. (Personalien Mérey)

⁶⁸ Vortrag von Goluchowski, 1898. szeptember 8. HHStA, AR Fach 4, K. 213.

⁶⁹ Levelei apjához. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 6. Lásd párizsi leveleit 1892–93-ból.

Anyjához, apjához, kollégáihoz címzett írásait mind ez a téma tölti ki. Kedvező volt a helyzete, alapképzettsége, legendás munkabírása, jó családi kapcsolatai is hasznára voltak. Apja szívélyes kapcsolatot tartott fenn hivatali főnökeivel, magával a miniszterrel is. A pályaindulásnál ott állt mellette, ő tárgyalta meg Pasetti osztályfőnökkel, hogy meddig maradjon a fiú Párizsban, hogy tőkéletesítse francia tudását. Am Kajetán hamar emancipálódott. Apja később inkább visszatartotta, aggódott amiatt, hogy a fiatal diplomata emberi viszonyai túlságosan is alárendelődnek a hivatalnak, hogy törekvéseit mások nagyravágyásnak találják.⁷⁰

Méreynek nemcsak a neve magyar. Elődei derék somogyi szolgáló- és táblabírák voltak. Ő maga, minthogy a császárvárosban nevelkedett, nem sajátította el maradéktalanul atyái nyelvét. A Theresiánumban is produkciónak érezte, amikor a magyar kormány megbízott kérdésre sikerült szabatos magyar mondattal felelnie, később ugyan rendszeresen tanult magyarul. Már magas hivatalt töltött be, amikor Thallóczy nyelvtanárt szerzett mellé.⁷¹ A magyar delegációban osztályfőnökként mégis nehezen értelt anyanyelvén, ellenzéki lapok szerint egyenesen belesült beszédeibe. Egy évtizeddel párizsi küldetése után a delegációs ülések alkalmával fedezte fel magának a magyar főváros szépségét.

A hivatalban sohasem okozott gondot „nemzeti identitása.” „Honosságának” kérdése először sorozása alkalmával merült fel. Akkor bécsi illetőségűnek (Zuständigkeit) mondotta magát, minthogy az is volt: „Hogy történt ez, és hogy helyes volt-e, azt én 1881-ben még kevésbé tudtam megítélni, mint ma.” Tíz év múltán a tartalékos tiszteket rendszeren átsorolták valamelyik honvédség kötelékébe, s valószínűnek tűnt, hogy a bécsi illetőségű Mérey az osztrák Landwehrbe kerül. Zavarba jött. Nem szerette a magyar honvédséget, nem vágyott oda az ott uralkodó „sovíniszta hangulat” miatt, és tartott attól, hogy rossz magyarsága miatt kellemetlenségei támadhatnak. A Landwehrben viszont automatikusan osztrák állampolgárnak nyilvánították volna, amit szintén nem kívánt. Hónapokig munkálkodott azon, hogy a honvédséget meg a Landwehrt is megkerülve tartalékosként a közös seregben maradjon – hiszen lelkében a birodalom állampolgára (ha jog szerint ilyen nem létezett is) és az (össz)osztrák nemzet tagja volt, amely csak a közös hadseregben és a közös hivatalokban tenyészett.

Bármit gondolt, érzett ő maga, a *beosztása magyar* osztályfőnök volt. Osztrák és magyar kollégái is magyarnak tekintették. Jettel úgy gondolja, Mérey éppúgy magyar, s az Andrássy kultuszban él, mint ballhausplatzi honfitársai. Ambróczy Lajos, Okolicsányi Sándor, Thallóczy Lajos és sokan mások magyarként leveleztek vele, belső dolgokról, a „mi” ügyekről, arról hogy a dolgok „nálunk” hogy mennek; Tallián Dénes magyar nyelven ösztönzi, hogy tanuljon, „remélve, hogy a magyar nyelvre több szükséged lesz, mint ma magad is gondolnád.” Mérey az összeomlás után, mint kevesen a magas rangú magyarok közül, Bécsben maradt. Amikor 1931-ben meghalt, a bécsi hagyatéki bíróság nyilvános felhívást tett közzé, az örökösöket keresve. Senki sem jelentkezett.⁷² Nemcsak halálában maradt egyedül, pályája során is magányos volt, életútja bizonyos fokig eltért ballhausplatzi honfitársaitól.

1904-ben Mérey Kajetán mellett egy másik magyar, Müller László (1855–1942) is osztályfőnöki rangra emelkedett. Müller polgár volt, apja német származású pesti patikus.⁷³ Azt az utat járta, amely egy polgárfiú számára egyedül volt lehetséges: a Keleti Akadémiát végezte el, e rendkívül magas színvonalú tanintézetet, amely a Monarchia keleti politikája

⁷⁰ Mérey Sándor levelei fiához. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 7.

⁷¹ Thallóczy Méreyhez, 1899. június 15. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 17.

⁷² Claar, Maximilian: Die römische Mission des österreichisch-ungarischen Botschafters von Mérey (1910–1914). Berliner Monatshefte, 10. 1932. 245–261., itt 245.

⁷³ Cormons, Ernst [=Emanuel Urbas]: Schicksale und Schatten. Eine österreichische Autobiographie. Salzburg, 1951. 78.

és főként gazdasági érdekei képviselésére képzett szakembereket – nem diplomátákat, hanem kifejezetten konzulátusi tisztviselőket.⁷⁴ Korszakunkban már volt bizonyos átjárás a konzuli és diplomata szolgálat között, eredetileg azonban a diplomátákat egy világ választotta el a konzuli tisztviselőktől. A konzulátusok 1859-ig nem is a külügy, hanem a kereskedelmi minisztériumhoz tartoztak. Még 1900-ban is azt magyarázza Szécsen osztályfőnök a magyar delegáció előtt, hogy a diplomáciai és a konzuli szolgálatnak mások az igényei. A konzulátusi kar nem is tudna megfelelni azoknak a pénzbeli és társadalmi igényeknek, amelyek a diplomáciában megköveteltetnek. „De talán szükségtelen arra rámutatnom, hogy mindazok, akik tehetség, szorgalom által kitűntek, s a szükséges kvalifikációval egyáltalán bírtak, azok a konzuli szolgálat révén is fényes karriert csináltak.”⁷⁵

Így érthető, hogy Kálnoky miniszter 1884-ben hosszan, Müller különleges szorgalmával és teljesítményével indokolta szokatlan elhatározását, hogy a konstantinápolyi követségre beosztott huszonkilenc esztendőös konzuli tisztviselőt diplomáciai státuszba veszi.⁷⁶ Müller László Konstantinápolyban szolgált 14 hosszú éven át. Eredetileg lényegében tolmács volt, kevés diplomáciai feladattal, s a konzuli tisztviselő nehezen vergődött át a diplomaták jóval előkelőbb társadalmi-társasági szférájába. Ez valójában csak akkor sikerült, amikor nemességet kapott, s 1896-ban a Balkánról végre Rómába helyezték. Ott egyszeriben megváltozott az élete. Pasetti nagykövet mellett a követség második embere volt, főnöke távollétében helyettese, és Pasetti nagyra becsülte.⁷⁷ 1900-ban visszakerült a Balkánra, ekkor már a szófiai követség élére követ és meghatalmazott miniszteri rangban. 1903-ban hívták először a Ballhausplatzra, a betegeskedő Mérey helyettesítésére. 1904-ben második, 1909-ben első osztályfőnök lett.⁷⁸ Ez az az időszak, amikor egyszerre több magyar osztályfőnök is működött a Ballhausplatzon, s bár ott volt Mérey, majd 1907-től Esterházy Pál, éveken át (1903–1907) Müller képviselte a külügyminisztert a magyar delegációban, az ő feladata volt a magyar kormánnyal való kapcsolattartás, beosztását tekintve ő volt a *magyar* a Ballhausplatzon. Az 1904–1905-ös válság idején neki kellett tanácsokkal ellátnia miniszterét. A konfliktus megkerülését ajánlotta az amúgy is arra törekvő Goluchowski külügyminiszternek.⁷⁹ Furcsa kis ember volt ez a szentgyörgyi Müller László. 1905-ben a szabadelvtű kormány bukásakor úgy viselkedett, mint Cziráky Béla az Agliardi válság idején: nem érezte igazán a dolog súlyát.⁸⁰ Az eszes Aehrenthal mégis jó viszonyt tartott vele. 1911-ben betegsége idején órá bízta hivatalát (talán azért, mert az akkor

⁷⁴ Pfusterschmid-Hardenstein, Heinrich: Von der Orientalischen Akademie zur k.u.k. Konsularakademie. Eine Maria-Theresianische Institution und ihre Bedeutung für den auswärtigen Dienst der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Hrg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. VI: Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, 1. Wien, 1989. 122–195.

⁷⁵ Ófelsége által 1899. évi november hó 30-ára Bécsbe összehívott Bizottság Naplója. Budapest, 1900. 43. 1900. január 11.

⁷⁶ Vortrag von Kálnoky, 1884. február 23. HHStA, AR Fach 4, Karton 228. (Personalien Müller) Vö. Godsey, William D.: Aristocratic Redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War. West Lafayette, Indiana, 1999. (a továbbiakban: Godsey) 51–52.

⁷⁷ Pasetti Goluchowskinak, 1899. október 23.; október 30. HHStA, AR Fach 4, Karton 228.

⁷⁸ 1911-ben konstantinápolyi, majd tokiói követ, a háború alatt ismét első osztályfőnök a minisztériumban. A külügyi hivatalnokok azon döntő többségéhez tartozik, amely a felbomlás után magyar honosnak tekinti magát és Magyarországon telepszik le. Vö.: Amtsbestätigung von Österreichisches Staatsamt für Äußeres, 1919. június 2. HHStA, AR Fach 4, Karton 228.

⁷⁹ Müller Méreyhez az 1904. évi delegációs ülésről. 1904. május 29. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 14.

⁸⁰ Lásd leveleit Méreyhez, 1905. augusztus – szeptember. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 14.

ugyan már *bárá* szentgyörgyi Müllert senki sem tekintette Aehrenthal lehetséges utódjának).⁸¹

Müller sohasem lett diplomata nagyr, bürokrata maradt, „zu ängstlich bürokratisch” – ahogyan Aehrenthal mondotta.⁸² Hivatalnok, aki rágódik főnöke minden apró megjegyzésén, és hosszú levelezést folytat leírt bíráló szavairól. „A szolgálat érdekében nagy súlyt helyezek arra, hogy hibáimat felismerjem, és ha lehetséges megszabaduljak tőlük” – írja, az engedelmes nebuló, a Habsburg Monarchia szófia követe bécsi kollégájának és barátjának.⁸³ „Kétségtelen, hogy nagyon rezervált, szófukar és majdnem emberkerülő vagyok. Nehezemre esik az információszerzéshez szükséges ismeretségek fenntartása és ápolása.”⁸⁴

Müller a konzuli akadémia etoszát vitte magával pályájára, amely az összbirodalomhoz, s a magyarsághoz egyaránt kötötte. Jól tudott magyarul, magánérinkezésben is természetesen váltogatta a két nyelvet. Szülei, testvérei Magyarországon éltek, a család Magyarországhoz kötötte. De a hivatalban, amíg nem lett magyar osztályfőnök, a nemzeti hovatartozása közömbös volt számára. Amikor Calice, konstantinápolyi nagykövet nemesseget kért számára, felterjesztéséből egyszerűen kifelejtette Müller állampolgárságát.⁸⁵

A magyar osztályfőnöknek viszont állást kellett foglalnia, szakmailag megalapozott véleményét kialakítania a birodalom közjogi kérdéseiben: a két állam és a birodalom viszonyáról, arról a korántsem pusztán elméleti jogi problémáról, hogy a dualista Habsburg Monarchia kül- és hadügyeit, közös pénzügyeit egy közös kormány vagy pusztán közös miniszterek intézik-e. Müller a magyar közjogászokkal és politikusokkal tartott, Thallóczyval és másokkal együtt tagadta a Reichsregierung s ezzel valójában a két ország felett álló birodalom létét.⁸⁶ Nagyon indulatosan utasította el az osztrák politika centralista attitűdjét, és azt tette felelőssé a két ország közti közjogi konfliktusokért: „Amíg lesznek emberek [...] akik az »oszták-magyar birodalmi alkotmányról« és »az összbirodalom császáráról« beszélnek, és azt állítják, hogy Magyarország a közös ügyek szempontjából egyenrangú a Reichsratban képviselt országokkal és tartományokkal, addig nem szabad csodálkozni azon, hogy idáig jutottunk.”⁸⁷

Müller László a rangidős Sektionschef, amikor 1907-ben Aehrenthal külügyminiszter újabb magyar osztályfőnököt hoz a hivatalba, nem Konzuli Akadémiát végzett polgárt, hanem egy az európai fővárosokban diplomáciai gyakorlatot szerzett Esterházy gróft. *Esterházy Pál* (1861–1932) tizenhét esztendei londoni, szentpétervári majd párizsi szolgálat után első osztályú követségi tanácsosi rangban hat esztendeje rendelkezési állományban birtokai, és saját egészsége ápolásával foglalkozott.⁸⁸ Valószínűleg sértetten, hiszen az ő

⁸¹ 1910-ben kap bárói címet. Müller Méreyhez, 1911. február 25. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 14.

⁸² Rutkowski II. 566.

⁸³ Müller Méreyhez, 1901. november 16. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 14.

⁸⁴ Müller Méreyhez, 1901. november 16. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 14. Egyénisége valószínűleg nem állt távol Méreyétől, ezen is alapulhatott barátságuk. Bár Müller volt az idősebb, a hivatali rangban és társadalmi státuszban felette álló Méreyt mindig a neki kijáró tisztelettel kezelte.

⁸⁵ Müller Méreynek, 1896. július 30. „Messze még nem jutathatott a dolog – számol be Méreynek a nemesítési eljárásról – mert csak három hete kérdeztek honosságom felől.” HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 14.

⁸⁶ Thallóczy és köre államjogi felfogásáról: Glatz 134–135. Somogyi 1996. 64.

⁸⁷ Müller Méreyhez, (1906) dátum nélkül. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 14.

⁸⁸ Esterházy Londonban (1885–1889), Szentpéterváron (1889–1894), Párizsban (1894–1901) teljesít szolgálatot. Személyi anyaga: HHStA, AR Fach 4, Karton 85. Wolkenstein párizsi nagykövet a külügyminiszternek, 1901. január 20. megindokolja Esterházy fél éves szabadság iránti kérelmét. Goluchowski Esterházy rendelkezési állományba vételét kéri, 1901. szeptember 29. HHStA, AR Fach 4, Karton 85.

évjáratából való diplomata és ballhausplatzi urak közül néhányan (így Mérey is) az övének látványosabb karriert futottak be. 1907 elején azonban Aehrenthal Bécsbe hívta, új osztályfőnöki állást hozott létre számára. Aehrenthal még Szt. Pétervárról ismerte ezt a nagyműveltségű, kissé különc magyar arisztokratát és rendkívül sokat tartott felőle.⁸⁹ A külügyminiszter vissza akarta szerezni a közös kormány súlyát és hatalmát, amit – nézete szerint – Goluchowski elvesztetett, s ebben vagy ebben is várta Esterházy Pál segítségét.⁹⁰ Olyan hatáskörrel ruházta fel, amilyennel korábban a magyar osztályfőnökök nem rendelkeztek. Elrendelte, hogy minden politikai természetű iratot, amely valami módon a magyar korona országait érinti, expedálás előtt be kell mutatni a magyar Sektionschefnek.⁹¹ Aehrenthal e rendelkezése nemcsak Esterházy személyes hatalmát növelte, hanem kiterjesztette a magyar osztályfőnököknek, mint a *közös kormány* legmagasabb rangú hivatalnokának illetékességét. Esterházy tárgyalt az alkotmánybiztosítékokról a magyar miniszterekkel⁹² Aehrenthal nevében a magyar delegációval is, és persze elkísérte miniszterét valamennyi fontos diplomáciai tanácskozásra. Am aligha érezte nemzeti küldetésnek a bécsi szolgálatot. Pártfogóját, barátját és miniszterét (és persze az uralkodót) szolgálta a Ballhausplatzon. 1912. február 16-án, egy nappal Aehrenthal halála és Berchtold kinevezése előtt sietve lemondott állásáról.

Berchtold Wickenburg Márk (1864–1924) gróftól nevezte ki magyar osztályfőnöknek. Wickenburg a magyar állam szolgálatában kezdte. Pénzügyminisztériumi tisztviselő, 1898-ban a Magyar Államvasutak igazgatója, 1902-ben kereskedelmi minisztériumi államtitkár, majd országgyűlési és delegációs képviselő. 1912-ben, 46 esztendőskorában hívták a külügyminisztériumba a kereskedelempolitikai szekció élére, s ami gyakran megesett, ebben a funkcióban látta el egyben a magyar osztályfőnök tisztét is. Berchtold bízott abban, hogy Wickenburg parlamenti tapasztalatait is felhasználja majd új állásában, s megfelelően képviseli miniszterét a magyar delegációban.⁹³ Wickenburg életútja – arisztokrata volta ellenére – inkább a ballhausplatzi polgári szakemberekére hasonlít, és pályája átvezet bennünket azok közé az osztályfőnökök közé, akiknek – éppúgy, mint neki – nem volt diplomata képzettségük és előéletük, osztályfőnökök voltak ugyan, 4. fizetési osztályban, de nem a miniszter közvetlen helyettesei, hanem valamely speciális terület *szakemberei*. Ilyen a sajtóosztály két vezetője, Falke János⁹⁴ (1827–1895) és Dóczy Lajos⁹⁵ (1845–1919). Mindket-

⁸⁹ Baernreither, Joseph Maria: Fragmente eines politischen Tagebuches. Berlin, 1928. 90. Lützwow, Heinrich Graf von: Im diplomatischen Dienst der k.u.k. Monarchie. Mit einer Einleitung von Reinhard Wittram. Hrg. von Peter Hohenbalken. Wien, 1971. (a továbbiakban: Lützwow) 47.; Treichel, James: Magyars at the Ballplatz: A Study of the Hungarians in the Austro-Hungarian Diplomatic Service 1906–1914. Georgetown University, Ph. Diss. 1971. 97–98. szerint ifj. Andrassy Gyula és Széll Kálmán is ajánlják Aehrenthalnak Esterházyt.

⁹⁰ Aehrenthal beszélgetése Friedjunggal, 1907. április 29. HHStA, AR Fach 4, Karton 85.

⁹¹ Referats- und Geschäftseinteilung, 1907. január 23. HHStA, AR Fach 4, Karton 85.

⁹² Az ún. alkotmánybiztosítékokkal azt kívánták elérni, hogy a közigazgatási bíróságok a kormánnyal szemben is megvédhessék a megyei és városi törvényhatóságok önkormányzatát. Dolmányos István: A koalíciós kormány első szakasza 1906–1907. In: Magyarország története 1890–1918. Szerkesztette: Hanák Péter. Budapest, 1978. 617. A tárgyalásokról 1907. június 23-án számol be a miniszter a trónörökösnek. Aus dem Nachlaß Aehrenthal II. 514.; továbbá 521–522, 527–528.

⁹³ Vortrag von Berchtold, 1912. március 30. HHStA, AR Fach 4, Karton 458. Wickenburg személyi anyaga: HHStA, AR Fach 4, Karton 378. Tisza Istvánnak nem volt nagy véleménye Wickenburggról: Godsey 131–132.

⁹⁴ Személyi anyaga: HHStA, AR Fach 4, Karton 86. 1879. október 7. ruházta fel a császár osztályfőnöki címmel és jelleggel. Pályájáról lásd A magyar sajtó története. Szerkesztette: Kosáry Domokos – Németh G. Béla. II/1. 1848–1867. Budapest, 1985. 340–41.; Kammerhofer, Leopold: Diplomatie und Pressepolitik 1848–1918. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918.

ten német anyanyelvű igyekvő hivatalnokok voltak. Falke budai születésű schwarzgelb bürokrata, „Bach huszár és pecsovics”, mint maga magáról mondta. Dóczy asszimiláns zsidó, ahhoz a generációhoz tartozik, amely megélte a nemzeti liberális politika nagy tettét, a polgári jogegyenlőség megvalósítását. Mint nemzedékéből oly sokan, meggyőződéssel állt a liberális politika szolgálatába, úgy érezte, ebben és ezáltal maradéktalanul magyar lehet. Dóczy a dualista államkonceptió feltétlen híve: „Magyarország az osztrák szövetség nélkül a nemzetiségek prédája – az osztrák szövetséget pedig tiszta perszonálunió formájában megtartani lehetetlen.”⁹⁶ Ám közös hivatalnokként is a magyar politika exponensének tekintette magát, egy majdani magyarországi szerepre készült, *magyar* író akart lenni.

Wickenburghoz hasonlóan magyar minisztériumból gazdasági szakemberként hívták a közös kormányzatba Mihalovich Jánost, Wolf Károlyt és még néhányukat. Mihalovich (1843–1917) Verőce megyében, Szlavóniában született, német családban. Pesten magyar gimnáziumban tanult, és a budapesti egyetemen szerzett jogi doktorátust. A kereskedelmi minisztériumból 1892-ben Kálnoky hívta a közös kormányba, mint kiváló szakembert, aki hosszú éveken át a magyar minisztérium képviselőjében részt vett a külállamokkal folytatott kereskedelmi tárgyalásokon. Mihalovich munkájára, szakértelmére szükség volt Bécsben, amellet arra is, hogy ott a „magyar elemet szaporítsa, ami nagyon is kívánatos.”⁹⁷ Mihalovich valószínűleg Kállay Béni tágabb köréhez tartozott. Legalábbis testvérével, Mihalovich Ödön, a jeles operaszerző és a Zeneakadémia igazgatója szívélyes levelezést folytatott a közös pénzügyminiszterrel.⁹⁸ A Mihalovich család német és magyar kultúrájú volt. A közös háztartásban élő két fivért (mindketten agglegények) láthatóan szoros szellemi szálak kötötték egymáshoz. A wagneri muzsika valószínűleg nem csak Ödön életének volt meghatározó része. Annak viszont nincsen nyoma, hogy a szlavóniai születésű Mihalovich tudott volna valamilyen szláv nyelvet.⁹⁹

Pénzügyi szakember az erdélyi szász Wolf Károly (1842–1919), aki csak pénzügyi végzettséggel (Staatsrechnungswissenschaften) rendelkezett, jogi doktorátussal nem. Helyette viszont végigjárta a hivatali számléltér: volt adótisztviselő Erdélyben a Schmerling érében, a magyar, majd a közös legfelső számvevőszék alkalmazottja. Őt is Kálnoky hívta a külügyminisztériumba. 1907-ben sok évtizedes pályája végeztével osztályfőnöki címet és rangot kapott.¹⁰⁰ A hasonló típusú pályák sorát idézhetnénk még.

A Monarchia és/vagy a nemzet szolgálatában?

Tanulmányunkban a magyar osztályfőnökök pályáját vizsgáltuk, akiknek állása legszorosabban kapcsolódott össze a Monarchia dualista átalakításával. A vezető elitre összpontosítottuk figyelmünket, s kérdéses, hogy ezeket az embereket egyszerűen tisztviselőknek vagy politikusoknak kell-e tekintenünk. Akik diplomaták is vagy talán elsősorban azok voltak, mint Szogyény, Szécsen, Mérey, Müller és Esterházy Pál, s akiket elkapott a Ballhaus-

Hrg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. VI. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, I. Wien, 1989. 479–480.

⁹⁵ Vö. Somogyi Éva: Egy magyar hivatalnok a bécsi külügyminisztérium szolgálatában (Báró Dóczy Lajos). In: Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára. Szerkesztette: Angi János – Barta János. Debrecen, 2000. 203–219. (a továbbiakban: Somogyi 2000.)

⁹⁶ Herczeg Ferencnek, fiatal íróbarátjának írta ezt, magánlevélben. Somogyi 2000. 213.

⁹⁷ Kálnoky felségfolyamodványa 1892. november 18. HHStA., AR Fach 4, Karton 218. (Personalia Mihalovich)

⁹⁸ Mihalovich Ödön „Édes Béni” megszólítással ír a közös pénzügyminiszternek. HHStA, PA XL. Nachlaß Kállay, Karton 334.

⁹⁹ Minősítési lapján csak magyar, német, angol és francia nyelvismeret szerepel.

¹⁰⁰ Wolf Károly (Carl Wolf) személyi anyaga: HHStA, AR Fach 4, Karton 384.

platz „szent tüze”,¹⁰¹ úgy hitték, nemcsak jelentéseket, utasításokat fogalmaznak, hanem rajtuk is múlik a Monarchia hatalmi helyzetének vagy legalábbis a hatalmi helyzet fikciójának megőrzése.¹⁰²

Nem pusztán kényelemből korlátoztuk kutatásunkat e szűk körre, hanem főként azért, mert olyan kérdéseket igyekeztünk elemezni, amelyekre a nagyobb tömegek vizsgálatához rendelkezésünkre álló sztenderd források – mint a Jahrbuch des Auswärtigen Amtes, a hivatalnokok minősítési anyaga – nem nyújtanak feleletet. Olyan személyeket igyekeztünk kiválasztani, akiről viszonylag sokrétű forrás áll rendelkezésünkre.

A Monarchia vagy a nemzet szolgálatában álltak a vezető tisztviselők? Vagy kevésbé irodalmiasan fogalmazva, biztosította-e személyük és tevékenységük, hogy a Monarchia külpolitikáját a dualizmus szellemének és a törvényes előírásoknak megfelelően a magyar kormány egyetértésével, annak beleegyezése mellett vezessék?¹⁰³

A választ nyilvánvalóan különböző megközelítésben kell keresnünk.

1) Hogyan kerültek az osztályfőnökök magas posztjukra?

A dualizmus első évtizedeiben a magyar osztályfőnökök a magyar politikából jöttek a magyar kormány javaslatára. Orczy, Kállay, Szogyény-Marich, Cziráky Béla magyar miniszterelnökök bizalmi emberei. Egyikük sem készült diplomatának. S bár a kiegyezés után a külügyi szolgálatot szigorú szakmai feltételhez, diplomata vizsgához kötötték, a magyar osztályfőnökök az 1890-es évekig ilyen vizsgával nem rendelkeztek.¹⁰⁴ A külügyminisztériumi szolgálat többségük számára nem feltétlen és végleges életpálya. Orczy, Szogyény magyar osztályfőnökökből utóbb a magyar kormány tagja, a felség személye körüli miniszter lett. Kállay komolyan gondolt arra, hogy a bécsi szolgálatot követően ismét szerepet kaphat a magyar közéletben, Cziráky külügyminisztériumi felmentése után vissza is vonult szűkebb pátriájába.

A Goluchowski érában félreismerhetetlen fordulat következett be. 1895 után soha többé nem esik meg az a nemzeti sérelem, hogy nem neveznek ki magyar osztályfőnököt a Ballhausplatzra. A Theresianumban tanult, diplomata vizsgát tett, tehát a Ballhausplatzon szocializálódott, szakképzett hivatásos bürokráták kerülnek a magyar osztályfőnöki posztra. A *Ballhausplatz felneveli a maga apparátusát*, a magyar honos közös tisztviselőket. A diplomatavizsga szigorú rendje kétségkívül a szakszerűsödést és a polgárosodást (vagy inkább annak elvi lehetőségét) szolgálta. De egyben azt is, hogy az új generációnak szükségképpen

¹⁰¹ Engel-Janosi, Friedrich: Der „Ballhausplatz” 1848–1918. In: Engel-Janosi, Friedrich: Geschichte auf dem Ballhausplatz. Essays zur österreichischen Außenpolitik 1830–1945. Graz – Wien – Köln, 1965. 11.

¹⁰² Lützwow 21–22.

¹⁰³ Az 1867: XII. tc. 8. § írja elő, hogy a birodalom külügyeit a közös külügyminiszternek „mindkét fél minisztériumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett” kell intézni.

¹⁰⁴ 1869-ben szabályozták az un. diplomata vizsga rendjét. Jogvégezett fiatal emberek jelentkezhetek diplomata vizsgára, akik legalább egy évi minisztériumi, vagy két esztendei külszolgálati gyakorlatot követően készültek fel a szigorú, több napig tartó megmérettetésre. Történeti, jogi és közgazdasági ismereteikről kellett szóban számot adniok, s megadott politikai természetű kérdésről német és francia nyelven zárthelyi dolgozatot írniuk. Nem egyetemi vizsga volt ez, holmi szabad szellemű tudósok előtt, hanem a minisztérium vezető tisztviselői jelenlétében tanúságtétel arról, hogy a jelölt alkalmas a külügyi szolgálatra. A diplomata vizsga bevezetése a Ballhausplatz polgárosodását mutatta: a diplomata pálya (elvileg, sok-sok, itt nem tárgyalható korláttal) szakképzettséghez kötött polgári foglalkozás lett; de a diplomata vizsga egyszersmind a kiválasztott kasztba való felvételi, beavatási szertartás. Erfordernisse für den Eintritt in den inneren oder äusseren Dienst des k. u. k. Ministerium des Äusseren. In: Jahrbuch des auswärtigen Dienstes, 1897. 261–264. A kérdésről: Stimmer, Gernot: Eliten in Österreich 1848–1970 (=Studien zu Politik und Verwaltung Bd. 57/I.) (a továbbiakban: Stimmer) 58., 63., 421.; Godsey 33–58.

másfajta kapcsolata lett a magyar politikával, mint annak, amely a pesti pártklubban vagy a megyében tanulta a közéletet. Szécsent, Méreyt, Müllert, Esterházyt külszolgálat után rendelik a Ballhausplatzra, Szécsent és Méreyt először a Cabinet des Ministers élére, tehát afféle közös miniszterelnökségi hivatalnoknak, s csak azután magyar Sektionschefnek. Nem a magyar kormány, hanem közös minisztériumi felettesük protezsálja őket, Méreyt különösen Pasetti osztályfőnök,¹⁰⁵ Müllert Calice, aki hosszú konstantinápolyi szolgálata idején volt hivatali főnöke, Esterházy Pált Aehrenthal, Wickenburgot pedig Berchtold külügyminiszter.

2) Milyen társadalmi szférából érkeztek?

A *császári ház* és a külügyek minisztériumában a polgári korban is csak nemes ember, jobbára arisztokrata lehetett vezető tisztviselő. Orczy báró, Cziráky, Szécsen, Esterházy és Wickenburg grófok voltak. Kállay, Szögyény,¹⁰⁶ Mérey Kajetán régi magyar nemesi családból származtak.¹⁰⁷ Müller László, aki polgárként kezdte, másfél évtizedes szolgálat után nemességet kapott, ami valójában további karrierjének előfeltételét jelentette, 1910-ben pedig bárói címmel tüntette ki az uralkodó. Igen gyakran nemességet szereztek a szakember osztályfőnökök is, tehát azok, akik csak a minisztériumban tevékenykedtek és sohasem teljesítettek külszolgálatot: mint például a régi kancelláriai tisztviselőből lett közös hivatalnok, Vavrik Gábor, aki a kiegyezés után hevesi előnévvel nemességet, életpályája jutalmaként osztályfőnöki címet kapott; vagy a soproni zsidó bőrkereskedő fia Dóczy,¹⁰⁸ akit Andrassy nemesnek, Goluchowski bárónak tett meg, vagy az erdélyi szász Wolf Károly, aki 1902-ben töröcsvári előnévvel kapott nemességet.¹⁰⁹

Általánosan ismert, hogy a diplomácia, a külügyminisztérium maradt leghosszabb ideig, a Monarchia egész korszakában szinte változatlan mértékben az arisztokrácia társadalmi menedéke.¹¹⁰ A külügyminisztérium a *császári ház* minisztériuma is, „udvari” hatóság. Ezért a vezető tisztviselők udvari rangot is kaptak, valamennyi első és második osztályfőnököt titkos tanácsosi méltósággal ruháztak fel, „hogy az udvarban és a külföldi diplomatákkal való érintkezésben hivatali rangjuknak megfelelő állást foglalhassanak el”.¹¹¹

Vezető tisztviselőink társadalmi hátterének áttekintése nem hoz meglepetést, a köztudottat erősíti meg.¹¹² Az is ismert, hogy a Monarchiában, amint a német államokban is a „Hochbürokratie” utánpótlásának jelentős része saját soraiból verbuválódott.¹¹³ A Szö-

¹⁰⁵ Gyakran írja anyjának, hogy Pasetti és Aehrenthal a pártfogója és jóakarója a minisztériumban, nekik köszönheti ballhausplatzi meghívását. Vö.: 1895. május 20.; május 28. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 6. Hasonlóan ír 1892-től apjának is egy sor levelében. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 6. Figyelemre méltó, hogy Mérey papa is mindig Pasettivel és nem Cziráky Béla magyar osztályfőnökkel tárgyal fia dolgairól.

¹⁰⁶ Csak 1910-ben mint berlini nagykövet kap grófi címet.

¹⁰⁷ Azok az első és második osztályfőnök, akik Ófelsége többi országaiból és tartományaiból jöttek valamennyien arisztokraták voltak. Bár a tizből ketten, Hofmann és Schwegel pályájuk során hivatali működésük elismeréseként kaptak bárói címet. (Osztályfőnökök még: Freiherr v. Calice, Graf Wolkenstein, Graf Hoyos, Freiherr v. Pasetti, Graf Welsersheimb, Graf Lützwow, Freiherr v. Call, Baron Macchio.)

¹⁰⁸ 1878-ban németkeresztúri előnévvel nemességet, 1900-ban báró címet nyer.

¹⁰⁹ Lásd a 100. jegyzetet.

¹¹⁰ Godsey 16–32.; Stimmer I. 55–77.

¹¹¹ Vö. például: Kálnoky titkos tanácsosi címet kér Szögyény számára 1883. május 5. HHStA, AR Fach 4, Karton 343.

¹¹² Természetesen ezt a dolgot nem tekintem társadalomtörténeti elemzésnek, a vizsgált anyag mennyisége általánosabb következtetések levonására nem elegendő.

¹¹³ Steindl, Walter: Die Hochbürokratie. Ihre Funktion im Herrschaftssystem und ihre Zusammensetzung mit besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in der österreichischen Reichshälfte der Donaumonarchie zwischen 1840–1870. Wien, Diss. phil. 1974.; Goldinger, Walter:

gyény, Cziráky, Szécsen, Mérey típusú családi tradíció természetesnek tekinthető. Feltűnő azonban a liberális korszak osztályfőnökeinek erősen konzervatív családi háttere, hogy az apák az ellen a berendezkedés ellen küzdöttek, amelyet a fiaik majd szolgálnak. Ugyanazt a Ferenc Józsefet – vethetjük ellene. De a dolog nem ilyen egyszerű. Az a tartós és makacs ellenszenv a bécsi Beamterek ellen, amely a dualizmus hosszú évtizedei során, ha csökkenő intenzitással, mégis megmaradt, e vezető hivatalnokok családi kötöttségeivel is magyarázható. Hiszen a Szögyény név a magyar politikában nagyon sokáig az ókonzervatívokat, az októberi diplomát jelentette, a Cziráky pedig a nagytekintélyű ókonzervatív, „Béccsel” együttműködő Antal grófort. Szécsen Antal magatartását nem a messzi múltban, hanem a múlttal megbékéltnek hitt 1890-es években is „menteni”, „tisztázni” látszott szükségesnek.¹¹⁴ A bécsi hivatalnok megítélésében 1867 nem hozott éles fordulatot: a magyar politikai közvélemény a külügyminisztérium magyar osztályfőnökeiben csak lassan és fenntartással ismerte el a magyar kormány, a magyar külpolitikai érdek bécsi exponensét, a dualista paritás megtestesítőjét. Ilyen volt a politikai közbeszéd.

3) A valóság pedig: a vezető bécsi magyaroknak meghatározó szerepük lett a közös minisztérium apparátusának alakulásában. A század végéig Andrássy Gyula, Kállay Béni közös miniszterek emberei ültek a közös hivatalokban. Ha utóbb Burián befolyása kevésbé érezhető, ez aligha róható fel a közös pénzügyminiszter személyes mulasztásának. A századfordulóra átalakul, professzionizálódik a külügyi munka és az utánpótlás nevelése is, olyanfajta életutakra, mint amelyet annak idején maga Kállay járt be, nincs többé sem lehetőség, sem szükség.

A magyar osztályfőnökök gondoskodnak arról, hogy megfelelő számú és színvonalú magyar kerüljön a közös hivatalokba. Elsősorban persze úgy, ahogy az ő apáik is tették: saját fiaikat küldik, segítik a Szürke Házba. Falke János fia ugyan csak konzuli tisztviselő lett; Dóczy katolikus hitben született egyetlen gyermekét Kálnoky miniszter támogatásával a Theresiánumban taníttatta, majd a katonai műszaki akadémián, s Péter báró 1918-ban minisztériumi titkári rangban fejezi be közös minisztériumi pályafutását. Cziráky Béla három fia tanul a Theresiánumban részben éppen a Cziráky család tagjai számára létesített alapítványi helyeken, majd a bécsi és pesti egyetemen. Közülük Miklós kerül a külügyminisztérium szolgálatába. Nagyon sok családban tradíció a diplomáciai szolgálat: Szécsen Miklós, Wickenburg Márk fia is folytatta apja hivatását.¹¹⁵

A külügyminisztérium személyzeti ügyei az első osztályfőnök hatáskörébe tartoztak.¹¹⁶ S a Ballhausplatzon 28 esztendőn át magyar volt az első osztályfőnök. Valamennyien tudták, hogy megfelelő számú és színvonalú magyar honos tisztviselő alkalmazására nem csak azért kell törekedni, hogy a birodalmi kormányzat „jó szándékát demonstrálja”¹¹⁷ a magyar közvélemény irányába, s mert a hivatali ügymenet igényeli a magyar nyelvben és viszonyokban jártas tisztviselőket. Ha volt közös meggyőződésük a Bécsben szolgáló magas rangú hivatalnokoknak, akkor az abban állt, hogy erősíteni kell a magyarok pozícióját a birodalom vezetésében, nem pedig csatákat vívni a magyar különállás tényleges és formai elemeiért. Mérey Kajetán Tallián Dénessel, Müller Lászlóval, Szécsen Miklóssal folytatott

Die Wiener Hochbürokratie 1848–1918. Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, 117. 1980. (a továbbiakban: Goldinger) 325–332.

¹¹⁴ Lásd a 64. sz. jegyzetet.

¹¹⁵ Ez természetesen nemcsak a magyar családokra vonatkozik, hanem általában a Monarchia diplomáciai karára. Vö. Godsey 34 ff.

¹¹⁶ Ideértve természetesen a külszolgálatot is.

¹¹⁷ Ez Andrássy kifejezése a közös minisztertanácsn 1868. január 30. GMCZ. 9. In: Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1870. 54–56.

levelezésének központi témája, hogy bizonyos állásokra magyart kellene keresni, ám nagyon nehéz megtalálni az alkalmas embert.¹¹⁸

A diplomatavizsga bizottságának elnöke rendszerint az első osztályfőnök volt, tehát hosszú éveken át a magyar Sektionschef, akinek, ha korábban nem, ekkor alkalma nyílt találkozni a magyar jelölttel, felfigyelni azokra, akik a külügyi szolgálatra tehetségük vagy más indok alapján megfeleltek, támogatni közös hivatalba jutásukat. Szerepük volt a vizsga anyagának összeállításában, abban, hogy legalábbis a 20. század elején a hallgatók megismerkedhettek a magyar közjogi nézetekkel, az 1867. évi törvények magyar értelmezésével.¹¹⁹ A diplomata vizsgán a gazdasági kérdéseket külső szaktudós tette fel, egy jó évtizeden keresztül az a Wickenburg Márk a magyar kereskedelmi minisztériumból, aki utóbb a külügyminisztérium első osztályfőnöke lett. (Elődje a szintén magyar Láng Lajos.)¹²⁰ A Konzuli Akadémia ösztöndíjas helyeinek elosztásában az első osztályfőnöknek döntő szava volt. Úgy tűnik tehát, hogy a magyar osztályfőnöknek módja volt arra, s bizonyos fokig hivatali teendői közé is tartozott, hogy gondoskodik a „magyar elem” képviselőtéről a közös minisztériumban.¹²¹

4) Általános az a felfogás, hogy a bécsi magas tisztviselői kar a Monarchia végéig zárt elit maradt, az uralkodóhoz és birodalmához hű nemzetfeletti állameszme hordozója.¹²² Clemens Erb báró, a Ballhausplatz szorgalmas krónikása szerint a Ballhausplatz csodát művelt, hivatalnokainak egészen a háborúig nem volt nemzete, „a hivatalnokok egy családot alkottak, és ez a későbbiekben sem változott”.¹²³ Sokan írtak hasonlóan.¹²⁴ Valójában azonban a dualizmus nemcsak államjogi, hanem személyi konzervenciákkal is járt: a közös ügyeket a két birodalomfél hivatalnokainak közreműködésével kellett intézni. A Hivatalnak szüksége volt a magyarokra, azok tudására és kapcsolatára, ahogy a magyar Politikának is arra a vívmányra, hogy magyar honosok megfelelő számban legyenek képviselve a Ballhausplatzon. Az a jozefinista birodalomfelfogás, amelyen a modern osztrák bürokrácia

¹¹⁸ HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 14., 16., 17. Pasetti osztályfőnök anyagában egy csomó irat található Károlyi Árpádnak, a Staatsarchiv igazgatóhelyettesének igyekezetéről, hogy magyar fiatalokat hívjon a bécsi levéltárba. De sem a Magyar Tudományos Akadémia elnöke [helyesen volt főtítkára] Fraknoi püspök, sem a közös pénzügyminisztérium levéltárának igazgatója Thallóczy nem tud megfelelő embert ajánlani. Még a delegációs ülés előtt referálni kell az ügyről a magyar miniszterelnöknek – írja Alfred Arneith a HHStA igazgatója Pasettinek 1892 szeptemberében. HHStA. PA XL, Karton 325.

¹¹⁹ A kérdésről lásd HHStA, AR Fach 6, Karton 39. Diplomataprüfungen. Vö. Thallóczy összeállítását: a magyar közjogra vonatkozó kérdések a konzuli vizsgán. OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 1684.

¹²⁰ Láng Lajos kitüntetése a diplomatavizsgákon való sokévi közreműködése elismeréseképpen 1896-ban: HHStA, AR Fach 6, Karton 39. Vö. Godsey 57.

¹²¹ Mindezzel csupán a magyar osztályfőnök funkciójára utaltunk. Hogy a gyakorlatban milyen arányban voltak képviselve a magyarok a külügyminisztériumban, az más kérdés. Az 1890-es évektől készültek hivatalos összeállítások a magyar honos tisztviselőkről. Vö. Somogyi 1995. 237.

¹²² Az újabb történeti irodalomban a kérdésről árnyalt képet nyújt Rumpler, Helmut: Die rechtlich-organisatorischen und sozialen Rahmenbedingungen für die Außenpolitik der Habsburgermonarchie 1848–1918. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Hrg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. VI. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, I. Wien, 1989. 109–113. Vö. továbbá: Stimmer 83., 447.; Goldinger 310–333.

¹²³ HHStA, Nachlaß Erb, Karton 1.

¹²⁴ „Der Beamtenkörper des Ministeriums bot ein so vollkommen einheitliches, harmonisches Bild, als ob er aus einem Gusse, aus einer Sprache und aus einem Stamme gewesen wäre.” Musulin, Alexander: Das Haus am Ballplatz. Erinnerungen eines österreichisch-ungarischen Diplomaten. München, 1924. 136.

felnövekedett, a bürokráciát osztrák szelleműnek akarta, de akceptálta a Birodalom sokszínű-soknyelvű voltát. Az elitintézetekben (például a Theresianumban) tanították az alattvalók nyelvét. Törzsökös osztráknémet hivatalnokok, mivel a szolgálat érdekében állónak gondolták, tanultak magyarul, így a fentebb idézett Erb is. A diplomata vizsgán igyekeztek olyasmit kérdezni a jelölttől, ami szűkebb pátriájára vonatkozott,¹²⁵ privát élete „nemzeti” voltát is tiszteletben tartották. Diplomáták családi viszonyaikra hivatkozva kérhették áthelyezésüket: férjhez adandó lányaiknak magyar társaságot, fiaiknak magyar nyelvű oktatást kellett biztosítaniuk.¹²⁶

Kétségtelenül a magyar politika nyomására és hatására kinevezésnél, előléptetésnél formálisan és informálisan is egyre gyakrabban merült fel a nemzeti hovatartozás. Mérey Sándor például ezt írta fiának: „neked mint magyarnak” előnyöd van a poszt megszerzésénél.¹²⁷ Kitüntetések, nemesítések alkalmával nem csak abban az esetben említették a jelölt állampolgárságát, amikor az ügyet a magyar miniszter hatáskörébe utalták. A közös miniszter is meg akar felelni: „számára, mint magyar számára különös elismerés volna a Szt. István rend” – írja Berchtold Nemes Albert grófról, a balkáni ügyosztály vezetőjéről.¹²⁸ A szolgálati szabályzat összekapcsolhatóvá tette az országos és közös minisztériumi kariert, a pesti szolgálat beleszámított a bécsi nyugdíj éveibe. A század elején pedig olyan rendelkezést hoztak, mely szerint a magyar honos közös tisztviselők nem 40. hanem már 35. szolgálati évük után teljes fizetéssel vonulhattak nyugalomba, kifejezetten azzal az indoklással, hogy a hosszú bécsi szolgálatból hazatérve és akklimatizálódva részt vehessenek a magyar közéletben.¹²⁹ Magyarok maradhattak tehát a tisztviselők, nem kellett identitásukat feladva osztrák bürokratává válniuk, legalábbis az általam vizsgált legmagasabb posztokon éppen *nem* ezt kívánták tőlük.

¹²⁵ Godsey 44.

¹²⁶ Okolicsányi Sándor azzal az indokkal kérte, hogy Hágából Münchenbe helyezték, mert két eladó lánya van, akiket be kell vezetni a magyar társasági életbe, s ez Münchenből könnyebben megoldható. Okolicsányi Goluchowskinak, 1899. december 21. HHStA, AR Fach 4, Karton 238. Velics Lajos nem fogad el egy távoli diplomáciai posztot, mert ott nem tudna gondoskodni gyermekei magyar oktatásáról. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 17. Velics Méreynek, 1902. november 7.

¹²⁷ Mérey Sándor fiának, 1892. július 8. HHStA, Nachlaß Mérey, Karton 7.

¹²⁸ Vortrag von Berchtold, 1913. július 7. HHStA, AR Fach 4, Karton 338.

¹²⁹ Vö. Tallián Dénes levele Thallóczynak: Élve az új lehetőséggel, amiért maga is harcolt, nyugalomba vonul 1912. szeptember 9. OSZK, Kézirattár, Fond XI/977.

SOMOGYI, ÉVA

*Senior Hungarian officials at Ballhausplatz.
In the service of the Monarchy and/or the nation?*

During the decade following the Compromise of 1867 the official structure of the Foreign Ministry underwent a transformation. Two section heads (*Sektionschef*), i.e. quasi deputy ministers, were created in order to ensure that the foreign minister had connections with the two national governments and the representative bodies of the two halves of the empire. The post of the Hungarian section head helped the minister to conduct the foreign policy of the Monarchy in accordance with the Compromise laws, with the influence and cooperation of the two national governments.

The essay, presenting the careers of the Hungarian section heads, attempts to find an answer to the question whether the Hungarian section heads were in fact serving the Monarchy or the „nation”.

1) It would seem that while during the first part of the period under discussion the Hungarian section heads came from the Hungarian political arena, by the late 1890s the Ballhausplatz had brought up its own apparatus, which would, by necessity, have a relationship with Hungarian political life different from that of its predecessor.

2) The leading Hungarian officials of the Ballhausplatz, especially during the early decades, were tied with strong family connections to the loyal (to the dynasty) traditions of Hungarian conservative politics. This fact made it difficult for Hungarian politics to regard them not as Viennese *Beamters*, but as the representatives of Hungarian interests in Vienna.

3) The post of Hungarian section head provided an institutional possibility to secure Hungarian replacements for the Foreign Ministry.

4) The generally accepted thesis that service in Vienna required the abandonment of one's national identity would seem to be highly questionable, at least in the case of high ranking officials.